

şahin, H. H.; Arslanpay, Y. Ö. (2023). “Azerbaycan-Hindistan İlişkileri ”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2), 159-180.

Araştırma Makalesi

AZERBAYCAN-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ*

Azerbaijan-India Relations

Hüsne Hilâl şAHİN**

Yasin Özer ARSLANPAY**

Öz

Bu alışmada Azerbaycan Cumhuriyeti ile Hindistan Cumhuriyeti'nin geçmişten günümüze kadar gelen ilişkileri incelenmektedir. Tarihsel bağları çok eskiye dayanan Azerbaycan ve Hindistan'ın, özellikle günümüzdeki diş politik ilişkilerini birbirleri dişındaki ülkelerle olan ihtilafları belirlemiştir. Diş politikada yaşanan bu anlaşmazlıklara rağmen günümüzde Azerbaycan-Hindistan ilişkileri çok yönlü bir şekilde devam etmektedir. Ayrıca hem Azerbaycan hem de Hindistan yumuşak güçlerini iki ülke toplumunda 1950'lerden itibaren uygulamayı kesintisiz bir şekilde sürdürmüştür.

Çalışmamızda diş politikadaki ifade edilen bu durum ortaya konarak, söz konusu ikili ilişkilerin ekonomik, kültürel, eğitim ve uluslararası hukuki boyutu ele alınacaktır. Ortaya konacak bilgilerin ışığında geleneksel diplomasi dişında var olan ilişkilerin itici bir güç haline getirilerek diş politikadaki ilişkilerin geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilecektir. Zira günümüzde yaşanan Rusya- Ukrayna savaşı gibi olayların Azerbaycan-Hindistan ilişkilerine yansımaları, hem de Karabağ'daki Ermenistan işgalinin tamamen nihayetlenmiş olması sebebiyle Hindistan'ın özellikle bu yeni konjoktüre göre Azerbaycan'a yönelik geliştirdiği diş politika perspektifini değiştirmesi gerekliliği anlatılırken, bu değişiklik sonrası Azerbaycan'ın da Hindistan'a yönelik politika değişikliğinin ekonomik sebepleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda söz konusu değişikliklerin sonucunda iki ülke için fırsatlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Hindistan, Azerbaycan Türk Tarihi, Hindistan Türk Tarihi, Enerji, Diplomasi.

Abstract

In this study, the relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of India from past to present are examined. The current foreign political relations of Azerbaijan and India, whose historical ties go back a long way, have been determined by their conflicts with countries other than each other. Despite these disagreements in

* Geliş Tarihi / Received: 11.10.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1364604>

** Do. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, h.hilalsahin@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-0311-9907>

** Yüksek Lisans Mezunu, arslanpayozer.60@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-0470-6337>

foreign policy, Azerbaijan-India relations continue in a multifaceted manner today. In addition, both Azerbaijan and India have continued to implement their soft powers in the societies of both countries since the 1950s, uninterruptedly until today.

In our study, the current situation expressed in foreign policy will be revealed and the economic, cultural, educational and international low dimensions of these bilateral relations will be discussed. In the light of the information to be revealed, the necessity of developing relations in foreign policy by turning existing relations outside of traditional diplomacy into a driving force will be expressed. While it is being explained that India should change its foreign policy perspective towards Azerbaijan, especially according to this new conjuncture, due to the reflection of current events such as the Russia-Ukraine war on Azerbaijan-India relations, and the Armenian occupation in Karabakh being completely ended, after this change, Azerbaijan The economic reasons for 's policy change towards India will be emphasized. As a result of these changes, opportunities for both countries will be evaluated.

Keywords: *Azerbaijan, India, Azerbaijan Turkish History, Indian Turkish History, Energy, Diplomacy.*

Giriş

Bugün dünyanın küresel güçlerinden ve en yoğun nüfusa sahip ülkelerinden biri olan Hindistan ve stratejik konumu, jeoekonomik araçları, istikrarlı yapısıyla bölgesinin önemli ülkelerinden biri olan Azerbaycan'ın ilişkileri, bağımsızlıklarını kazandıkları (Hindistan-15 Ağustos 1947 ve Azerbaycan-18 Ekim 1991) dönemlerden çok daha eskiye dayanmaktadır.

Ortak tarihî bağlara sahip olan her iki ülke de Türk tarihinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Buna göre, Azerbaycan'daki Türk varlığı, kesin olarak M.Ö. 3. Binli yıllara kadar götürülebilmektedir. Yine Hindistan'da Türklerin varlığının M.Ö. 1. binden itibaren İndus-Pencab Havzası'nda görüldüğünü söyleyebiliriz (Paşayeva, 2007: 2506; Cöhce, 1997: 981-988). İki ülkenin tarihinin Ak Hunlar döneminde keşiştiği bilinmekle birlikte, Kafkasya'da mukim olan Ak Hunların, Farslara destek olarak Hindistan'a girdikleri ve bir Türk boyunun bu dönemde her iki ülkede de aynı anda egemen olduğu anlaşılmaktadır (Galip ve Gömeç, 2013: 10-11). İki ülkenin Ak Hunlar devrinde ortak bir devleti paylaştığı günlerden bugüne, özellikle Hindistan'daki İngiliz sömürgeliği sonrasında ilişkiler, dönemin ruhuna göre inişli çıkışlı şekilde seyretmiştir. Bunun yansıması olarak günümüzde, Azerbaycan'ın Pakistan ile yakın ilişkileri, Hindistan'ın Ermenistan'la olan diplomatik münasebetleri sebebiyle iki ülke ilişkileri iptidai olarak sürdürülmektedir. Ancak 1991 sonrası Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını sağlaması, Hindistan'ın bu tarihle birlikte liberal ekonomi koşullarına geçişinin yanı sıra, Hindistan'ın hâlihazırda dünyanın en büyük doğalgaz ve petrol ithalatçılarından biri olması sebebiyle, iki ülke ilişkileri karşılıklı kazan kazan fırsatlarıyla daha gerekli hale gelmiştir.

Azerbaycan-Hindistan Açısından Türk Tarihinin Seyri

Tarihî dönemlere bakıldığında bir bölgenin Türklerle tanışması ve Türkleşmesinin umumiyetle göç yoluyla olduğu görülecektir. Bu bakımdan Azerbaycan-Hindistan ilişkilerinin de Türklerin iki ülke arasındaki yolculuğuyla başladığı söylenebilir. Hindistan'da Kuşanların zayıflamaya başladığı dönemlere denk düşen bir tarihte kendisine Kuşan diyen bir "Hun" grubunun Azerbaycan'a girdiği belirtilmiştir (Latifova, 2015: 9).

Günümüz yerel Azerbaycan Türk tarihî araştırmalarında dahi, Kuşan isminin tam bir şekilde verilmediği görülmekle birlikte Sinor, Kuşanların isimlerinin ortaya çıkışını şöyle anlatmıştır: "*Şyu mi, Şuağ mi Guiy- şuanğ (Kuşan), Şi-dun ve Gav Fu yabgularının, Kuşan yabgusu tarafından bir bayrak altında birleşmesiyle bu ismi aldığını kesin olarak belirtmiştir.*" (2014: 219). Bu kesinliğe rağmen yine Azerbaycan bilim insanlarının 2022 yılındaki çalışmalarında, Kuşan isminin nereden geldiği rivayet mahiyetinde ve Hint-Türk tarihinde farklı olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte adı geçen çalışmada Kuşan isminin, 5 yabguya benzer şekilde "ilk olarak Gah ili İlisu Köyüne yerleşen Kuşanların, bu isminin tapındıkları 5 kutsal totemden biri olabileceği kaydedilmiştir" (Latifova, 680).

Hindistan'daki hâkimiyetlerinin sonlarına doğru yaklaştığı bir tarihte Azerbaycan'a göç eden Kuşanların kolunun, kendilerinden sonra Hindistan'dan Avrupa'ya uzanacak bir devlet tesis edecek olan Ak Hunlara da bir nevi öncülük ettiği görülmüştür. Hindistan ve Azerbaycan'da birçok miras bırakan Kuşanların, Azerbaycan toponimlerinde de mirasları yaşamaya devam etmektedir. Buna göre, Kuşanlarla ilgili toponimlere Azerbaycan'ın Ağdaş, Kürdemir, Şamahı, Guba ve Kazek illerinde rastlanmıştır (Latifova, 2014: 77).

Kuşanlar sonrası Hindistan'da ortaya çıkan diğer bir Türk egemenliği de Ak Hunlar'dır. Yine çalışmamızda daha evvel belirtildiği gibi Ak Hunların ortaya çıkışı Hindistan'da olmasa bile, devletleşmeleri Hindistan'da gerçekleşmiştir. Ak Hunlar Hindistan'a göç etmelerine sebep olan Sasanilerle, daha sonraki yıllarda birlikte Diyarbakır'ı Romalılardan almıştır. Aynı anda bir diğer Hun kolu Avrupa Hunlarının da Alanları yenmesiyle Avrupa ortasından, Kuzey Hindistan'a oradan Hazar Denizi'ne dek süren kesintisiz bir Hun egemenliği yaratılmıştır (Tezcan, 2007: 184-185).

Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları öncesi, tarih boyunca bir tek coğrafya (Azerbaycan) olarak okumamız gereken bugün Güney Azerbaycan'da kalan Erdebil'de 500'lü yılların sonunda Ak Hunlar ile Sasaniler karşı karşıya gelmiş ve Ak Hunlar bu savaşı kaybetmiştir (Mustafa, 2018: 117).

550 yılları civarı halen Kuzey Hindistan'dan Azerbaycan'a dek egemenliğini sürdüren Ak Hunlar bu tarihten sonra hızla gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu güç kaybına Mihiragula'nın Hindistan'da dinî hoşgörüden uzaklaşan sert tutumu sebep olmuştur. Bu tutum ona karşı isyana ve iç savaşa sebep

vermiştir. İç savaşta da yenilen Mihiragula'nın devleti yıkılma sürecine girmiştir (Mızrak, 2017: 143 - 144).

Hindistan merkezli bir devlet olan Ak Hunların Azerbaycan'daki varlığının en büyük katkısı, bölge tarihinde önemli bir yere sahip olacak olan Akkoyunluları beraberinde bölgeye taşımış olmalarıdır. Buna göre Akkoyunların Ak Hunlar ile bağlantısı olduğu kaydedilirken Akkoyunluların Ak Hunlarla Azerbaycan'a geldikleri ya da zaten bizzat onlar oldukları fikri öne sürülmüştür (Çağlayan ve Çağlayan 2019: 200).

Hem genel Türk tarihi hem de Hint-Türk tarihi açısından önemli bir diğer devlet Gaznelilerdir. Gazneliler 963 yılında Afganistan'ın Gazne vilayetinde kurulmuş bir Türk devletidir. Alptegin önderliğinde kurulan bu devletin başlattığı Hindistan seferi Halaç Türkleri gibi toplulukların Gazneli ordusuna katılmasına sebep olmuş, bu da Gaznelilere bir devletleşme süreci yaşatmıştır (Talay, 2019: 27-28).

Gazneliler için en stratejik olayın Sultan Sebüktegin devrinde yaşandığı görülmüştür. Sebüktegin'in Kuzey Hindistan'a ulaştığında devletin orijini de artık tamamen Hindistan olmuştur (Okudan, 2020: 42). Devlet en parlak dönemini Sebüktegin'in oğlu Mahmud devrinde yaşarken, Mahmud'un döneminde Gazneliler tüm coğrafyaya hâkim olmuştur. Hindistan'daki gelişmeler böyle cereyan ederken Azerbaycan'da Gaznelilerin kuruluş ve yükseliş devri esnasında yerel feodal devletler hüküm sürmektedir. Bu dönemdeki feodal devletler siyasi hâkimiyet, mimari ve kültürel açıdan ürettikleriyle Azerbaycan tarihine damga vurmuşlardır. Gazneliler dönemi ile Azerbaycan feodal beylikleri arasındaki en önemli ilk gelişme Azerbaycan'daki feodal beylik içerisinde yaşayan Türkmenlerin Mahmud'a kafa tutacak hale gelmesiyle olmuştur (Merçil, 1989: 38). Türkmenleri Azerbaycan sınırlarından püskürtme fikri üzerinden hareket eden Mahmud'un zamanında da bir kez daha Azerbaycan'ın geçiş güzergâhı özelliğinin yaşanan gelişmelere yön verdiği görülmüştür. Buna göre Gazneli tazyikiyle karşılaşan Oğuzların lideri Arslan Yabgu bu baskıyı kırmak için Anadolu coğrafyasına yönelmiştir. Bu sebeple Oğuzların Anadolu'ya ilk keşif akınları 1016 yılında başlamış, yine 1028'de Gazneli Mahmud'a yenilen Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuzların Anadolu sahasına yönelmeleri sonrası 1029 yılında Bizans'ın Diyarbakır önlerine kadar gelmişlerdir (Türkeş, 2012: 226).

Hindistan Türk tarihi için olduğu kadar Azerbaycan-Hindistan ilişkileri açısından da bir diğer dikkat çekici dönem Delhi Türk Sultanlığı'nın hâkimiyeti sırasında yaşanmıştır. Bu dönemdeki olayları Moğol istilasının belirlediğinin altını çizmek gerekmektedir. Moğol istilası evvelinde Delhi Türk Sultanlığı'nın kuruluşuna ilişkin bilgi vermek icap ederse, Gurluların Hükümdarı Muizzeddin Muhammed'in, özellikle fetih hareketleri atadığı meliklerden biri olan ve Delhi'yi fetheden Aybek 1193 yılında Delhi Türk Sultanlığı'nın temelini atmıştır. Delhi Türk Sultanlığı için asıl kuruluş, 1206 yılında Delhi'de Mübarek Han'ın Kutbeddin unvanıyla tahta çıkışıyla gerçekleşmiştir (Erdurak, 2022: 11-12; Eravşar, 2011: 61).

Delhi Türk Sultanlığı'nın kuruluşundan yıkılışına dek (1206-1526) gündemini Moğol istilası ve daha sonraları karşılaştığı Timurlular ile mücadele oluşturmuştur. Bilindiği gibi Moğol istilası 13. Yüzyılda Asya ve Avrupa'yı etkilemiş, özellikle Türkistan'ın istilası da Türklüğün kaderini doğrudan doğruya etkilemiştir (Kuşçu ve Vurgun, 2011: 91-103). İşte bu istila karşısında mücadele veren Delhi Türk Sultanlarından Balaban, daha önceki dönemlerde de var olan, Delhi Sultanlığını bilim ve kültür merkezi yapma stratejisi ve Moğol istilasından kaçan tüm grupları bayrağı altında toplayarak Moğollara karşı geniş bir cephe yaratma yönündeki devlet politikasını devam ettirmiştir. Balaban bu kapsamda Türkistan, Mâverâünnehir, Horâsân, Irak, Azerbaycan, Fârs, Rum ve Şam'dan 15 padişah evladının Cengiz Han orduları yüzünden kendi hükümet merkezlerinden ayrılarak Delhi'ye gelmesini sağlamıştır (Kansoy, 2017: 501).

Bu olay Delhi Türk Sultanlığı devrinde, Azerbaycan-Hindistan ilişkilerinin temelini teşkil etmiştir. Bundan sonra da Delhi Türk Sultanlığı'nın, dünyanın neresinde olursa olsunlar için usta ve mahirleriyle çalışma anlayışı gereği, Azerbaycan ilişkileri bu bağlamda da sürmüştür. Buna göre Delhi Türk Sultanlığı'na ilişkin kayıtlarda Nahçıvan demiri ve Azerbaycan kılıçlarıyla ilgili bilgilere rastlanmıştır (Kansoy, 2017: 130).

Öte yandan Moğol istilası bütün Asya'yı olumsuz etkilerken Azerbaycan ve Hindistan ilişkilerini de akamete uğratmış, bu dönem dışındaki en önemli evre ise kırılma noktaları itibariyle Timurlular dönemi olmuştur.

Timur'un harekâtı Hindistan için özellikle sonraki süreç açısından olumlu gelişmelere sebebiyet vermiştir. Ancak aynı durum Azerbaycan için geçerli olmamış; Timurluların Azerbaycan'daki Türk varlığının gücünü zayıflattığı anlaşılmıştır.

Buna göre, Kırım-Kafkasya hattında hüküm süren Altın Ordu Devleti'ne Emir Timur'un yaptığı seferler Türk ve İslam dünyasını derinden etkilemiş, Altın Ordu'ya bağlı Rus Prenslikleri bağımsızlıklarını ilan ederek Rus Devleti'ni kurmuşlardır (Erendor, 2019: 296).

Bir başka görüşe göre Altın Ordu'nun yıkılışındaki ana sebebin Emir Timur'un Altın Ordu üzerine yaptığı seferler olmadığı; bunun sebebinin Altın Ordu Hanlığı'nın kendi iç yapısından kaynaklanmıştır (Akbiyık, 2003:148).

Bazı eserlerde, Altın Ordu'ya Timur'un ağır darbe vurduğu ve Altın Ordu'ya bağlı olan Rus Prensliklerinin bağının bu yenilgiden sonra zayıfladığına işaretler Timur'un, mücadeleden galibiyetle çıkmasının akabinde ana hedefi olan Hindistan seferine (1388-1389) hazırlanmaya başladığı belirtilmiştir (Kemalov, 2009: 29-39). Altın Ordu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte aksini söyleyen görüşler olmasına rağmen, özellikle Kafkasya'daki otorite boşluğundan daima Ruslar fayda sağlamıştır. Ruslar, bu olay sonrasında devamlı suretle Azerbaycan'ın bağımsızlığını tehdit eden bir unsur olmuştur. Üstelik Rusların Azerbaycan için emelleri daha eskilere dayanmaktadır. Henüz bir devletleri yokken dahi Ruslar (Slavlar), Azerbaycan'daki otorite boşluğuna gördüklerinde Azerbaycan'a saldırarak Hazar Denizi üzerinden Bakü'ye gelmiş ve soygunlar yapmıştır. Yine bu yağma hareketleri Hazar kıyısı hattında 11. Yüzyıl sonlarına dek devam etmiştir (Nuriyeva, 2015: 66).

Azerbaycan ve Hindistan'ı birleştiren, kendisinden sonraki dönemleri de etkileyen devletlerden biri de Akkoyunlular olmuştur. Akkoyunlular kendinden önceki Timurlular devlet yönetiminden örnek almış ve sonraki Safeviler için devamlılık kaynağı olmuştur. Togan'ın vurguladığı üzere Akkoyunluların Azerbaycan'da bundan daha eski olabileceği ve Akkoyunluların Ak Hunların torunları olması imkân dışı da değildir (1981: 278). İlk olarak bir beylik iken Emir Timur'u destekleyen Akkoyunluların hem en ünlü hükümdarı hem de en parlak dönemini yaşatan ismi Uzun Hasan'dır. Uzun Hasan sınırlarını kendisinin çizdiği bölgede devletin Oğuz soylularının bir teşekkülü olarak vücuda geldiğini anlatırken, Hindistan vurgusu da konumuz açısından hayli dikkat çekici olmuştur. Buna göre Uzun Hasan, Horasan, Merv, Mahan, Herat, Belh, Kandahar, Kabil, Hindistan bölgelerine dağılan Bayırdır Han ve Bayat kavmi ile Oğuz iline bağlı bulunanların katına geldiklerini söyleyerek Oğuz Han'ın yüce soyuna bağlı olduklarını bildirmiştir (Demir, 2019: 191-192). Akkoyunluların Hindistan ilişkileri ise daha çok ticari ve ekonomik boyutta olmuştur.

Azerbaycan'da bunlar cereyan ederken, Hindistan'da ise Dekken Türk Sultanlıkları ortaya çıkmıştır. Dekken Vadisi'nde kurulan ilk sultanlık Behmeniler'dir. 1347 yılında kurulan Behmenilerin kendisi de bir göçmen olan Mahmud Gavan'ın Baş vezirliği sırasında Akkoyunlular ile ticari ilişkiler en yüksek seviyeye çıkmıştır (Şahin, 2015: 62; tarihiinstitüsü.az).

Hindistan ve Azerbaycan'ın ekonomik münasebetlerine bakıldığında ilişkilerin mazisi, iki ülkeden geçen ticaret yollarının ortaya çıkmasına kadar dayandırılabilir. Çalışmada bunların örnekleri ifade edilmiştir. Diğer yandan Hindistan ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin resmî başlangıcı olarak 14. Yüzyılda Hindistan'dan gelen Multan tüccarların geldiği dönem kabul edilmektedir. Hint Farslarından olan bu grup, Bakü'de 14. Yüzyılda Multani Kervansarayı (Aliyev Heritage.b.; Məmmədli 2011: 4) ve Surakhani'deki Ateşgâh Tapınağını da inşa etmişlerdir. Turizm kavramının gelişmeye başladığı 18. Yüzyıldan itibaren Ateşgâh Tapınağı hem İran'dan Zerdüştlere hem de Hindistanlıları bölgeye çekmiştir.

Akkoyunlulardan sonra ise Azerbaycan'da hüküm sürecek olan Safevilerin de aslında yine aynı coğrafyada yaşayan Türk halkının bir teşekkülü olduğu görülmektedir. Buna göre Şah İsmail aslında Akkoyunlu Hükümdarı Yakup'un kız kardeşinin oğludur (Keven, 2015: 10). Akkoyunlular sonrasında menşei olarak onlarla aynı soydan olan fakat yürüttüğü politikalarla ayrılan Safeviler, Azerbaycan'da hâkimiyet kurmuştur.

Şah İsmail 1501 yılında Akkoyunlular içinde çıkan taht kavgasından Akkoyunlular sonrasında menşei olarak onlarla aynı soydan olan fakat yürüttüğü politikalarla ayrışan Safeviler, Azerbaycan'da hakimiyet kurmuştur.

Şah İsmail 1501 yılında Akkoyunlular içinde çıkan taht kavgasından yararlanıp Akkoyunlulara son vererek, Safevi Devleti'ni kurmuştur. Hindistan ile münasebetler ve genel olarak Safevi Devleti'nin politikasını şekillendiren ana konu; Şah İsmail'in Caferi fihına bağlı 12 İmam inancını benimsemiş olmasıdır.

Emir Timur ile Anadolu ve Azerbaycan yöresine gelen Hoca Ali'nin etkisiyle bu inanca yönelen Şah İsmail'in iktidara gelmesiyle 12 İmam Caferiliği devletin resmî inancı kabul edilmiştir (Karagöz, 2010: 74). Kendisi de bir propaganda sonucu bu inanca intisap ettiği için, devlet politikalarından birini inancını yaymak olarak belirlemiştir. Bu politikayı benimsemesinde hiç şüphesiz, nüfuz alanı yaratma arzusu da bulunmaktadır. Safeviler, Hindistan'da da bu yolla önemli bir nüfuz alanı yaratmayı başarmıştır. Safevilerin Hindistan'da bu politikaları uygulamak için seçtiği merkez Dekken Platosu'dur (Aydın, 2019: 19).

Dekken Platosu'ndaki Türk Sultanlıkları, özellikle 1526'daki Babürlülerin kuruluşu (1526) itibariyle politik bir korumaya da kavuşmak adına Safevilerin Caferilik inancına intisap teklifini kabul etmişlerdir (Dağlar, 2019: 322 -331).

Dekken Platosu'ndaki Türk Sultanlıkların öncülü Behmeniler zamanında Ehlibeyte hürmetin olduğunun duyulması, Safevi aydın kadrosunu buraya yöneltmiştir. Daha sonrasında ise 15. Yüzyılın sonları ve 16. Yüzyılın başlarında Dekken'de Adilşahlar (1490-1686), Nizamşahlar (1491-1633) ve Kutupşahiler (1512-1687) devletleri kurulmuştur. Bu devletler Safevilerin inancını kabul etmiş ve Safevi Şahı adına hutbe okutmuşlardır. Zaman zaman Caferilik inancını Babürlülerin etkisiyle terk etseler de Safevi-Dekken Sultanlıkları ilişkilerinde herhangi bir gerileme yaşanmamıştır. Karşılıklı elçi alışverişi, Safevilerin aydın kadrolarının bu bölgeye göçü ve ticarete kadar ilişkiler çok kapsamlı şekilde sürdürülmüştür. Dekken Sultanlıkları-Safevi ilişkileri bu hızla devam ederken, Safevi-Osmanlı Savaşı nedeniyle Safevilerin gücünü farklı konuma sevk edemeyişleri bu sultanlıkları ifade edilen dönemlerde korumasız bırakmıştır. Safevilerin artık son yüzyılına girdiği bir süreçte ise Dekken Sultanlıkları Babürlüler tarafından art arda ortadan kaldırılmışlardır (Necefli, 2022: 1-31; Şahin, 2019: 731-754; Dağlar, 2019: 322-331).

Safevilerin Babürlüler Devleti kurulmadan önce Dekken Platosundaki Türk Sultanlıkları ile ilişkileri, Babürlülerin kuruluşundan sonra Safevi-Babürlü gerginliğinin sebeplerinden biri olmuştur. Zira Safevi-Dekken münasebetleri Babürlülerin kuruluşundan kısa süre sonra iki ülke arasında siyasi nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. Oysa Babürlülerin kuruluşunun ilk zamanlarında Safevilerle iyi ilişkiler içerisinde olma isteği hâkimdi. Buna göre Şah İsmail, 1510-1511 yılında Horasan'da Özbek Hanı Şibani ile savaşmış, bu savaşta Özbek Hanı Şibani öldürülmüştür. Şah İsmail'in bu savaşta esirler arasında yer alan Babür Şah'ın kızı ve kız kardeşini Hindistan'da bulunan Babür'e iade etmesi, Babürlüler ve Safeviler arasında iyi ilişkiler kurulmasına neden olmuştur (Karagöz, 2010: 54).

Babürlüler ile Safeviler arasında özellikle bazı Babür hükümdarları döneminde ilişkilerin Babür Hükümdarlarının Safevi Hükümdarına biatına veya gergin bir şekilde karşı karşıya geldiği boyutlara erdiği zamanlar olmuştur. Bunlardan en sıra dışı olanı yine Babür Şah döneminde yaşanmıştır. Babür Şah siyaseten olmasına rağmen, Semerkant'ın yeniden fethedilmesi sırasında destek almak için 12 İmam Caferiliğini kabul etmiştir. Safeviyye tarikatının kullandığı kızılbaş sarığını takarak Semerkant camilerinde Şah İsmail adına hutbe okutmuştur (Fisher, 2022: 55). Buna benzer şekilde Safevilerden yine askerî ve siyasi destek almak amacıyla Babürlülerin, Safevilere tabi olduğu bir dönem daha yaşanmıştır. Ancak bu dönemin etkileri hem iki ülke hem de bireysel olarak daha sonra hükümdarlık yapacak Ekber Şah'ın hayatını değiştirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Söz konusu dönemde Babürlülerde, bir süreliğine Hindistan tahtını kaybeden Hümâyûn Şah tekrar tahtı kazanmak üzere Safevilerin desteğini almak için Safevi Hükümdarı Tahmasb'ı pir kabul etmiştir. Onun desteği ile 1545'te Kandahar'ı almayı başarmıştır. Daha sonra ise Safevileri Kandehar'dan çıkarmış ve oğlu Ekber'i esir bıraktığı Safevi Sarayından da almıştır (Fisher, 2022: 110-111). Öte yandan sınır çatışmaları iki ülkenin gücünü azaltma pahasına devam etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği Kandahar'ın iki ülke arasında Nadir Şah Devleti'ne kadar sık sık el değiştirmesi olmuştur.

Horasanlı bir Türk olan Nadir Şah, Afşar Türklerindedir. Afşarlar, Selçuklular ile Anadolu'ya gelerek bu coğrafyaya adım atmış ve Moğol istilası sırasında Azerbaycan'a geçmişlerdir. Şah İsmail'in Azerbaycan'daki hâkimiyeti sırasında ise Safevi sınırlarının güvenliğini sağlamaları için Horasan'a yerleştirilmişlerdir (Kafkasyalı, 2011: 85). Horasan, Nadir Şah için de daima güç aldığı merkezî noktasi olmuş, akabinde kuracağı devletin başkentini Horasan'a taşımıştır. Nadir Şah Devleti'nin yükseliş döneminde Safevi Devleti aynı anda hem Nadir Şah hem de Osmanlı Devleti ile mücadele etmek zorunda kalmış; bunun sonucunda güç kaybı yaşamıştır. Safevilerin yaşadığı güç kaybı neticesinde bugünkü İran coğrafyasına Afganlar hâkim olmuştur. İşte bu süreç içerisinde Safevileri İran'dan çıkarmak için ordu toplamaya çalışan Şehzade Tahmasb, Horasan'daki cesur bir savaşçı olarak Nadir Bey'in ününü duymuş, onu kuracağı orduya davet etmiştir. Nadir Bey de bu orduya tüm askerî sorumluluğun kendisinde olması kaydıyla katılacağını bildirmiştir (Yazıcı, 2020: 132). Bunun kabulü sonrası harekete geçen Nadir Bey, 1727 yılında Afganları İran'dan çıkarmaya muvaffak olmuştur. Bunun sonrasında Safevi Devleti içerisinde hızla yükselişini sürdüren Nadir Bey, Tahmasb'ın zayıflığını görerek onu etkisine almış ve Şah II Tahmasb'ın naipliğine getirilmiştir (Kırca, 2021: 3; Kafkasyalı, 2010: 66).

1736'da artık devletin fiziksel, siyasi birliğini tesis eden Nadir Bey, bir sonraki adım olarak devletin başına geçmek için harekete geçmiştir. Bunun için Mugan'da bir kurultay toplamış, burada devletin başkenti olmak üzere çeşitli değişikliklere gidilme önerisinin yanı sıra kendisini Şah olarak aday göstermiştir (Yazıcı, 2020: 133). Önerilerin tamamıyla kabulü ile hukuken Safevi Devleti son bulmuştur (1736). Nadir Bey de Şah unvanıyla İsfahan yakınlarında taç giyerek yeni kurulan bu devletin başına geçmiştir (Sadat, 2017: 52)

Bu olaydan sonra Doğu'ya yönelen Nadir Şah'ın konumuzu da muhteva edecek şekilde en önemli seferi 1737'de çıktığı Hindistan seferi olmuştur. Bu seferi sırasında Babür başkentine adım adım ilerleyen Nadir Şah, Hindistan ve Osmanlı'daki Türk devlet varlığını yıkmak değil, gücünü onlara kabul ettirmek isteyen bir hedef doğrultusunda hareket etmiştir. 1739'da Karnal mevkinde Babürlüleri mağlup eden Nadir Şah, Delhi'de Padişah olarak ilan edilmiştir. Bu sefer sonucunda bütün Hint topraklarını egemenliği altına almıştır (Faozi, 2022: 14). Nadir Şah, Babürlüleri yıkmak, yok etmek niyetinde olmamıştır. Zira Nadir Şah, Osmanlı, Özbek ve Babürlü yönetimlerinin Türklüğünden memnuniyet duyduğunu her fırsatta dile getirmiştir (Erendor, 2019: 337). Burada Nadir Şah ileri vadede ifade edilen bölgedeki devletleri kendisinin otonomu haline getirme arzusu duymuştur. Nadir Şah'tan sonra bir bütün halinde Azerbaycan'da Türklerin egemenliği Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne dek tamamen kesintiye uğramıştır. Hem Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti öncesi hem de sonrasında ülkede Fars ve Rus hâkimiyetleri yaşanmıştır (Bıyıktay, 2021: 172). Öte yandan Babürlüler de Hindistan'da Hindu birliklere karşı savunmasız hale gelmiş, nihayetinde Hindistan İngiliz hâkimiyetine girmiştir (1858).

Milattan önce 3 binlerden itibaren ortak bir seyir izleyen Hindistan-Azerbaycan tarihi ilişkilerinin SSCB devrinde oldukça zayıfladığı görülmektedir.

Azerbaycan-Hindistan Güncel İlişkileri

Azerbaycan-Hindistan ilişkileri günümüzde zirve diplomasisinden uzak olsa da çok yönlü ve çok boyutlu bir şekilde yürütülmektedir.

Azerbaycan'da 1920 yılından sonra Sovyet iktidarı sırasında dış ilişkiler Moskova eliyle yürütülmüştür. Fakat bu dönemde Azerbaycan'ın müstakil Bakü merkezli dış politika yürütememesine rağmen, Hindistan'dan Azerbaycan'a üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Ayrıca bu ziyaretlerin 1971 yılında imzalanan Hindistan-Sovyet Barış Anlaşması öncesi olması da hayli dikkat çekicidir.

Buna göre, 1956 yılında Hindistan Cumhurbaşkanı Sarvepalli Radhakrishnan ve yine 1961 yılında Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir (Newdelhi.mfa.gov.az). Özellikle Hindistan resmî kaynaklarında SSCB üyesi devletler için diplomatik ilişkilerin başlangıcı olarak 1971 yılında imzalanan Hindistan-Sovyet Barış Antlaşması kabul edilmektedir (Şahin, 2018:169-180; Ünlü, 2021:197). Bu imzalanan anlaşmaya karşın 1971 yılından sonra da, Azerbaycan'ın 18 Ekim 1991 tarihindeki bağımsızlığını yeniden tesisine kadar, iki ülke arasında diplomatik herhangi bir ilişki tesis edilmemiştir. Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını kazanmasının ardından Hindistan, Azerbaycan'ın bağımsızlığını 26 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. İlk diplomatik münasebetler ise 28 Şubat 1992 tarihinde kurulmuştur (Newdelhi.mfa.gov.az). İki ülke diplomatik ilişkilerinin mütakabiliyet şeklini

arak olarak elçilik seviyesine çıkması ise ancak Ekim 2004'ten itibaren olmuştur. Buna göre 1999 yılının Mart ayıyla birlikte, Azerbaycan Cumhuriyetinde Hindistan Büyükelçiliği, Ekim 2004 tarihinden itibaren ise Hindistan Cumhuriyetinde Azerbaycan Büyükelçiliği faaliyete başlamıştır (Aliyev heritage a.).

2004 tarihi itibarıyla özellikle iki ülke bakanlarının Azerbaycan ve Hindistan'ı ziyaretleri yaşanmış ancak her iki ülkenin Cumhurbaşkanı ve Başbakanları tarafından ikili herhangi bir ziyaret gerçekleştirilmemiştir.

İlk olarak Hindistan'dan Azerbaycan'a ziyaretlere baktığımızda şöyle sıralayabiliriz:

Hindistan Petrol ve Doğal Gaz Bakanı Mani Shankar Aiyar, 12. Hazar Uluslararası Petrol Konferansı'nın ilk genel oturumunun konuşmacılarından biri olarak 9-10 Haziran 2005 tarihleri arasında Hint petrol ve gaz endüstrisinin yöneticilerinden oluşan bir heyetle Bakü'yü ziyaret etmiştir.

Panchayati Raj, Gençlik İşleri ve Kuzey Doğu Bölgesi Bakanı olarak Eylül 2007'de Bakü'yü tekrar ziyaret etmiştir. 16-18 Haziran 2011 tarihlerinden Hindistan'dan Yüksek Yargı Heyeti Ombudsmanı Azerbaycan Ombudsmanlığının düzenlediği uluslararası konferansa katılmak için Azerbaycan'a gitmiştir. Hindistan Dışişleri Bakanı Yardımcısı FOC üçüncü oturumuna katılmak üzere 22-24 Eylül 2011'de Bakü'ye gitmiştir. Hindistan Gençlik ve Spor Bakanı Shri Ajay Maken, 27-29 Haziran 2012 tarihleri arasında birinci "Büyük İpek Yolu" Uluslararası Gençlik Kongresi ve Festivali'ne katılmak üzere bir gençlik heyetini Azerbaycan'a götürmüştür. Hindistan İletişim ve Bilişim Bakanı Shri Kapil Sibal, İnternet Yönetişim Forumu'na (IGF) katılmak üzere 3-4 Kasım 2012 tarihlerinde Bakü'ye gelen heyete başkanlık etmiştir. Lok Sabha ve Rajya Sabha milletvekillerinden oluşan 9 kişilik bir Parlamento heyeti, Parlamento Ağı'nın 10. Yıllık Konferansına katılmak üzere Bakü'yü ziyaret etmiştir. Dünya Bankası ve IMF MOC Ortak Sekreteri Shri Ravi Capoor başkanlığındaki altı kişilik Hindistan heyeti, 24-25 Haziran 2013 tarihlerinde Uluslararası Kuzey Güney Ulaştırma Koridoru (INSTC) 5. Koordinasyon Konseyi Toplantısı'na katılmak üzere Bakü'yü ziyaret etmiştir. Hindistan ordusundan emekli Korgeneral Nirbhay Sharma Azerbaycan Kamu Hizmeti Komisyonu tarafından düzenlenen objektif işe alım yoluyla kamu hizmetinde şeffaflık konulu bir seminere katılmıştır. Prof. David R. Syiemlieh, 11-12 Eylül 2014 tarihlerinde Bakü'de düzenlenen "Kamu Görevlilerinin Kapasitesinin Geliştirilmesi Yoluyla Kamu Hizmetinin Verimliliğinin Artırılması" konulu uluslararası konferansa katılmıştır. Gençlik ve Spor Bakanı Shri Ajay Maken, 27-29 Haziran 2012 tarihleri arasında birinci "Büyük İpek Yolu" Uluslararası Gençlik Kongresi ve Festivali'ne katılmak üzere bir gençlik heyetini Azerbaycan'a götürmüştür. Hindistan'dan 20 kişilik parlamento heyeti, Azerbaycan Sivil Toplum Geliştirme Derneği'nin davetlisi olarak 6-10 Ekim 2013 tarihlerinde Azerbaycan'daki Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında gözlemci olarak Bakü'de bulunmuştur. Hindistan Maliye Bakanı Arun Jaitley, Maliye Bakanı Sajiv Mehrishi ve heyeti ile Asya Kalkınma Bankası'nın (ADB) 48. Yıllık Genel Kurul Toplantısı'na katılmak üzere 4-5 Mayıs 2015 tarihlerinde Bakü'yü ziyaret etmiştir. Hindistan'da Dışişlerinden sorumlu devlet bakanı M.J.Akbar Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci Bakanlar Toplantısı'na katılmak üzere 30 Kasım-01 Aralık 2017 tarihinde Bakü'yü gitmiştir. İki ülke arasındaki ikili ilişkileri görüşmek için 4-6 Nisan 2018 ve 24-26 Ekim 2019 tarihlerinde Bağlantısızlar Bakanlar Toplantısı'na katılmak üzere Hindistan Dışişleri Bakanı Jaishankar Azerbaycan'a gitmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimleriyle 4 Mayıs 2020 tarihinde Bağlantısızlar Hareketi COVID-19'a karşı birlik konulu çevrimiçi toplantıya Hindistan Başbakanı Narendra Modi de katılmıştır. Ayrıca bu toplantıda Hindistan Sağlık ve Aile Bakanı Dr Harhsvardan'da katılmıştır. 11-12 Ekim 2021 tarihleri arasında Azerbaycan Başkanlığında Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da düzenlenen 60. yıl toplantısına Hindistan Dışişleri Bakanı Menakashi Lekhi katılmıştır. Hindistan Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Sridharan Madhusnanan Bağlantısızlar temas grubunun 02 Mart 2023 tarihinde Bakü'de düzenlediği zirveye katılım sağlamıştır. Ayrıca son olarak 5-6 Temmuz 2023 tarihinde Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Senjay Verma Bağlantısızlar Hareketi'nin Koordinasyon Bürosu'nun Azerbaycan'da düzenlediği Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılmıştır (IndiaMea, 2015: 2; Report Az, 2023b; Embassy Baku, Bilateral Brief, t.y.).

Azerbaycan'dan Hindistan'a yapılan ziyaretler ise şöyle gerçekleşmiştir:

Azerbaycan Enerji Bakanı Natiq Aliyev 9-10 Ekim 2012 tarihinde Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Azerbaycan Adalet Bakanı Fikret Memmedov 3-6 Nisan 2013 tarihinde Hindistan'a bir ziyarette

bulunmuştur. Azerbaycan Maliye Bakanı Samir Şerifov 2 Mayıs 2013 tarihinde, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ve Ekoloji Doğal Kaynaklar Bakanı Hüseyngulu Bağirov 3 Mayıs 2013 tarihinde Hindistan'ı ziyaret etmişlerdir. 7-9 Şubat tarihlerinde Hindistan'da düzenlenen 6. Uluslararası Kadın Konferansı'na, Azerbaycan Devlet, Aile Kadın ve Çocuk Sorunları Komitesi Başkanı Hicran Hüseynova katılım göstermiştir. Azerbaycan Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanı Bağirov 24-25 Şubat 2014 tarihlerinde Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Her yıl farklı ülkelerde düzenlenen 3. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Sempozyumu'na 20-26 Eylül 2014 tarihlerinde Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de düzenlenmiştir. Düzenlenen bu sempozyuma Azerbaycan Bağımsız Tovuz Milletvekili Ganira Paşayeva katılmıştır. Azerbaycan Ulaştırma Bakanı Ali Gasımov, "Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nun 12 Haziran 2015 tarihinde Mumbai'de düzenlenen paydaşlar toplantısına katılmıştır. 2-5 Kasım 2016 tarihlerinde Yeni Delhi'de düzenlenen "Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Bakanlar Toplantısı'na Azerbaycan Acil Durumlar Bakanı Kemalettin Haydarov katılım göstermiştir. 16-19 Ocak 2019 tarihinde Gujarat Zirvesi, dolayısıyla Azerbaycan Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanı Muhtar Babayev Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Aynı yıl Azerbaycan Parlamentosu Nagif Hamzayev ICCR'nin seçkin ziyaretçisi programı kapsamında Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Elnur Memmedov 28-29 Kasım 2022 tarihlerinde Hindistan'a ziyarette bulunmuştur. Ayrıca Memmedov, Raisina Diyaloğu'na katılmak üzere 03-05 Mart 2023 tarihlerinde Hindistan'a gitmiştir (IndiaMea2015:3; Embassy Baku, Bilateral Brief, t.y.).

Azerbaycan ve Hindistan arasında alt düzeyde tutulan bu ilişkilere rağmen devamlı iki ülke Cumhurbaşkanları arasında taziye, millî gün ve dinî bayram tebrik mesajlaşmaları yaşanmıştır. Bunun en son örneklerinden biri 28 Mayıs 2023 tarihinde olmuş, Azerbaycan, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Hindistan Cumhurbaşkanı Draupadi Murmu, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e kutlama mesajı göndermiştir. Hindistan Başbakanı Narendra Modi de 20 Nisan 2023 tarihindeki Ramazan Bayramı münasebetiyle Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e tebrik mektubu göndermiştir. Bunların yanı sıra iki ülke parlamentoları arasında 5 Aralık 2000 tarihinden beri Azerbaycan-Hindistan parlamentolar arası dostluk grupları çalışmaları sürmektedir (Apa, az: 2023; Newdelhi, mfa.gov.az).

Öte yandan Azerbaycan-Hindistan ilişkilerinde çeşitli çelişkiler de vardır. Bunlardan en önemlileri Hindistan'ın Azerbaycan'a karşı tutumundan kaynaklanmaktadır. Örneğin Hindistan'ın 2010 yılındaki Bakü Büyükelçisi Debnat Shaw; Hindistan'ın her zaman Azerbaycan toprak bütünlüğünü desteklediklerini ve desteklemeye devam edeceklerini kaydederek Karabağ'da yaşanan çatışmanın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde çözülmesini istediklerini ifade etmiştir (Yeni Azerbaycan.com: 2010).

Ancak Ermenistan'ın Batılı ülkelerin birtakım şirketleriyle Azerbaycan topraklarında yasa dışı maden çıkartıp işletmesine karşın, Azerbaycan sivil toplum kuruluşlarının 2022 yılının Aralık ayında "Ekolojik Teröre Son" başlığıyla başlattığı eylemlerin "Laçın Koridoru'ndan geçişi engellediği" gerekçesiyle konuyu BMGK'ya taşıyan Ermenistan'ın çağrısıyla yapılan toplantıda Hindistan, Ermenistan'a destek vermiştir. Azerbaycan da bilhassa İslam İş Birliği Teşkilatı üzerinden özellikle Keşmir konusunda Hindistan'a karşı Pakistan'a destek olmuştur (Press un.org, 2022; Türksam; 2022; Sde.).

Bunun yanı sıra Hindistan'ın Ermenistan ile ilişkilerini artırması ve özellikle Hindistan'ın Ermenistan'a silah satışı Azerbaycan'da en üst düzeyde tepki çekmiştir. Bu konuda en son basına yansıyan haberlere göre, 2022 yılının Eylül ayında Ermenistan Hindistan'dan Pinaka çok namlulu roket atar alımı için 260 milyon dolarlık anlaşma imzalamıştır. Yine Ermenistan 2023 yılının Mart ayında özellikle dağlık bölgelerde kullanılmak üzere, Hindistan'dan 155 milimetrelilik kundağı motorlu obüs sistemi satın almıştır (Indiatoday in, 2022; AA: 2023). Bu olaylara ilişkin tepkiler bilhassa Azerbaycan medyasında duyurulmuş, akabinde de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 19 Mayıs 2023 tarihinde Hindistan'ın yeni Azerbaycan Büyükelçisi'nin itimatnamesini kabulü sırasında en yüksek perdeden dile getirilmiştir. İlham Aliyev burada, Ermenistan'ın Azerbaycan'a verdiği zararlardan da bahsetmiş; Ermenistan'ın gerçekten Azerbaycan ile barış istiyorsa 100 milyon dolarlık silah satın almasının nedenini sorarak, bu politikanın bölge için yeni tehditlere yol açabileceğini vurgulamıştır (Milli. Az: 2023a). Hindistan'ın Ermenistan'a silah tedariki konusunda ilerleyen günlerde gerilim daha da artmıştır. Buna göre Azerbaycan basınında Hindistan'ın İran aracılığıyla Ermenistan'a silah tedarik ettiği haberleri yayımlanmıştır. Akabinde ise 26 Temmuz 2023 tarihinde Azerbaycan

Cumhurbaşkanı Müşaviri Hikmet Hacıyev, Hindistan'ın Bakü Büyükelçisi Sridharan Madhusudhanan ile görüşmüştür. Görüşmede Hacıyev, Hindistan'ın Ermenistan'a öldürücü silahlar satmasının Ermenistan'ı militaristleştirdiği ve durumun gerginleşmesine yol açtığını kaydederek bu satışın tekrar gözden geçirilmesini talep etmiştir. Aynı zamanda Hacıyev yaptığı görüşmede bu satışın, iki ülkenin de üyesi oldukları Bağlantısızlar Hareketinin tarihi Bandung ilkeleriyle çeliştiğini belirterek endişelerini Yeni Delhi Hükûmeti'ne iletmesini istemiştir (TRT Avaz: 2023; Report. Az: 2023a). Azerbaycan'ın söz konusu uyarılarına rağmen Hindistan Hükûmeti Ermenistan'a silah satışı konusunda herhangi bir geri adım atmamıştır. Hatta Azerbaycan medyasında, 2023 yılının Kasım ayında Ermenistan'a 30 ve 40 mm çaplı el bombaları sağlama konusunda anlaşmaya vardığı yönünde haberler yer almıştır. Azerbaycan'ın Hindistan'ın "Indian Aerospace Defence News" internet haber sayfasına dayandırdığı bilgilere göre: 30 ve 40 mm çaplarında 150 bin el bombası Ermenistan'a tedarik edilecek, aynı zamanda bu satışın dışında iki ay önce de Hindistan Ermenistan'a 5 milyon adet 7.62'lik mermi satışı gerçekleştirmiştir. Hindistan ve Ermenistan arasındaki diğer bir savunma anlaşmasına göre Hindistan'ın Ermenistan'a verdiği obüs toplarının sayısının üç yılda 84'e yükseleceği ifade edilmektedir (Publika.Az,2023). Bütün bunlar, Ermenistan-Azerbaycan gerilimi azalsa da sözü edilen Azerbaycan- Hindistan geriliminin süreceğini göstermektedir.

İki ülke arasındaki gerilimler sebebiyle Azerbaycan-Hindistan diplomatik ilişkileri siyasi bağlamda alt düzeyde kalmıştır. Bunun en önemli sebebi Hindistan'ın Kafkasya'da Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmesidir. Ayrıca Hindistan'ın, Azerbaycan'ın dış politikasında hassasiyet duyduğu Ermenistan'ın tezlerine açıkça destek olduğu görüntüsü Azerbaycan toplumunda tepkiye neden olmuştur. Hindistan'ın Ermenistan ile yürüttüğü temaslar Azerbaycan medyası tarafından yakından takip edilerek Hindistan'ın Ermenistan ile geliştirdiği ilişkiler ülke medyasında Hindistan'dan Ermenistan'a yapılan ziyaretlerde sözde "soykırım" anıtını ziyaretlerin (dolaylı olarak Ermenistan politik propagandalarına desteğin) yanı sıra, arama kurtarma alanında, sağlıkta bilgi paylaşımına kadar değişik alanlarda ilişkiler artırıldığına altı çizilmiştir (Modern az, 2023a).

Bununla birlikte Ermenistan Hindistan'da, sözde Ermeni soykırımına ilişkin kamu diplomasisi uygulamaları yapmıştır. Azerbaycan'ın Hindistan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktör ise İran'dır. 2021 yılında Azerbaycan ile İran ilişkileri, Hankendi'deki Ermenilere mallar gönderdiği ve Azerbaycan tarafından işgalden kurtarılan Cebrayıl istikametinde Azerbaycan sınırında, İran'ın tatbikat yapması dolayısıyla kopma noktasına gelmiştir (Arslanpay, 2022: 46). Azerbaycan'ın İran ile bu gergin ilişkileri mevcut iken İran'ın Hindistan'la savunma iş birliği antlaşması yapmış oluşu, Azerbaycan'ın tepkisine sebep olmuştur. Azerbaycan'ın Hindistan'a olan tepkisinin bir diğer sebebi ise Azerbaycan ile Pakistan'ın kardeşlik düzeyindeki stratejik ortaklığından da ileri gelmiştir (Milli.az: 2023b). Azerbaycan, bu stratejik ortaklık çerçevesinde dış politikasındaki uygulamalarını Pakistan'ın çıkarlarını da gözeterek şekilde sürdürmüştür.

Azerbaycan ve Hindistan güncel ilişkilerinin en önemli unsurunu her iki ülkede yaşayan vatandaşları oluşturmaktadır. Buna göre Azerbaycan'ın Hindistan'da 300 bin vatandaşı yaşarken, Hindistan'ın Azerbaycan'da yaklaşık 800 vatandaşı bulunmaktadır (Azerbaijan.az, t.y.).

Azerbaycan-Hindistan Ekonomik İlişkileri

Hindistan günümüzde ekonomik büyüklüğünün yanı sıra tüketim harcamalarında Çin'i de geride bırakmıştır. Bu özelliğiyle Hindistan, her ülke için olduğu gibi Azerbaycan için de ekonomik hedef konumundadır. 1991 yılında Rao Hükûmetinin başlattığı ekonomik reformlar, serbestleşme ve ekonomik sistemi sadeleştirerek liberalleşme atağı ile Hindistan ekonomisinin yükselişini sağlamış ve sosyal ve politik açıdan büyük ilerlemeler kaydetmiştir (Kasım, 2020: 547-563). Hindistan ekonomisini daha cazibeli hale getiren hususlardan bir diğeri de ülkenin bulunduğu Asya kıtasında ve özel olarak Asya Pasifik coğrafyasındaki ülkelerin ekonomide benzer performansı sergilemiş olmasıdır.

Ayrıca Hindistan 1991 sonrası gösterdiği performans sonunda 2019 verilerine göre 3 trilyon dolarla dünyanın en büyük beşinci ekonomisi olmuştur. İlerleyen süreçte Almanya'yı da geride bırakması beklenmektedir. Tüm bunlara ek olarak satın alma gücü paritesine göre Hindistan dünyada üçüncü sıraya oturmuştur (Özdemir, 2019: 98). Hindistan'ın üretim arzı ülkedeki nüfus sebebiyle tüketimi yeterince karşılayamamaktadır. Ayrıca ülke önemli bir petrol ithalatçısıdır. Bu iki durum Hindistan'ı dış ticaret açığı vererek büyüme kat eden ülkelere kat eden ülkelerden biri yapmıştır. Ülkenin 2008 yılındaki ekonomik kriz

süreciyle birlikte ihracatı daralmış ve ithalat tabanı güçlü bir şekilde genişlemiştir (Mohammad, 2022: 32). Hindistan'ın özellikle nüfusu ve tüketim hacmi sebebiyle ülke içindeki üretim, tüketime yetişmeyeceği gerçeği paralelinde, dünyadaki diğer ihracatçı ülkeler için hedef ülke konumundadır. Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi sonrası ülkenin her bakımdan inşasına girilmiştir. Aynı zamanda Haydar Aliyev ile ortaya çıkan istikrar ortamı Azerbaycan'da daha hızlı adım atılmasına sebebiyet vermiştir. Yine bu istikrar ortamı Azerbaycan'a özellikle Batılı ülkelerin ilgisini artırmıştır. Bununla birlikte Asrın Anlaşması Azerbaycan'ın Batılı ülkeler nezdinde konumunu güçlendirmiş, Kafkasya özelinde Azerbaycan'ı Batılı ülkelerin önemli partneri haline getirmiştir.

Hindistan ile Azerbaycan ortak birçok ekonomik projenin, birliğin parçasıdır. Bunlardan ilki temelleri 2000 yılında atılan Kuzey-Güney Ulaştırma koridorudur. Bir diğeri ise Şangay İş birliği Örgütüdür. Hindistan bu örgütün tam üyesi, Azerbaycan ise diyalog ortağıdır. İkili ekonomik münasebetlerin ivme kazandığı tarih ise 2005 itibariyle faaliyete geçen Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) Boru Hattı aracılığıyla Hintli şirketlerin petrol ihraç etmeye başlamasıyla olmuştur (Azeri Forum, 2021). Bu da iki ülkenin ikili ortak ekonomik münasebetlerinin daha da artmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan ilk olarak 2013 yılının Mart ayında Hint ONGC Videsh Şirketi Azeri Çırağ-Güneşli yatağının yüzde 2,7 hissesini ve BTC Boru Hattı Projesi'nin yüzde 2.36 hissesini satın almıştır. Yapılan ortaklıklardan sonra 3 Kasım 2014 tarihinde Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile Hindistan GAIL arasında gaz işletmesi konusunda mutabakat imzalanmıştır (mfa.gov.az). ONGC Videsh Şirketi bu ortaklıktan sonra Bakü'de de bir ofis açmıştır. Bu ortaklık sonrasında iki ülkenin petrol ve doğalgaz alanında arka arkaya birçok yeni organizasyon ve projenin içinde yer aldığı görülmüştür. Hintli şirket GAIL Limited, kapasite rezervasyonu, LNG tedariki ve LNG projelerinin küresel olarak teşvik edilmesi yoluyla LNG fırsatlarını ortaklaşa takip etmek için Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Hindistan Sanayi Konfederasyonu (CII), 27-29 Mart 2015 tarihleri arasında Bakü'de Enterprise India Show'u düzenlemiştir. Sergi Bakü'deki Amay Alışveriş Merkezi'nde açılmıştır. Aynı dönem içinde Hindistan 27 Mart-12 Nisan 2015 tarihleri arasında Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'de "Büyük Hint Sergisi" de düzenlemiştir. Sergide tekstil ürünleri, mücevher, mobilya, el sanatları, gıda ürünleri, hediyelik eşyalar gibi çeşitli Hindistan menşeli ürünler sergilenirken organizasyona 40 Hintli şirket katılmıştır (Europetrol 2014; Mycii.İn, 2015).

Ekonomi ve ticaret alanları başta olmak üzere Azerbaycan ve Hindistan Hükümetler arası ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik iş birliği komisyonu toplantıları yapılmıştır. Bunlardan ilki 16 Nisan 2012 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Bu komisyonun 3. Toplantısı olan 24-25 Şubat 2014 tarihindeki Yeni Delhi'deki toplantıya Azerbaycan Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanı Hüseyngulu Bağirov'un katılımıyla gerçekleşmiştir (İmea.2015:3). 2015 yılında bu komisyonun toplantısının dışında Hindistan Maliye Bakanı Arun Jaitley, Asya Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Yıllık Toplantısı'na katılmak üzere Mayıs ayında Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'yü ziyaret etmiştir. 13 Ocak 2023 tarihinde Azerbaycan Enerji Bakan Yardımcısı Kemal Abbasov, "Küresel Güney'in Sesi Zirvesi'nin sanal enerji ve petrol bakanları toplantısına katılmıştır (Embassy Baku, Bilateral Brief, t.y.)

İki ülkenin mevcut büyük ortaklıklarının enerji dışı ana karakterini, ulaşım ağları üzerinden ekonomik kazanç elde etmek hedefi oluşturmuştur. Bu bakımdan iki ülke de ulaşım konusunda sağladıkları kazanımları Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru projesinde de sürdürerek bu projenin gücünü arttırmaktadır. Buna göre 2017 yılında Hindistan ile Azerbaycan arasındaki ticaret yüzde 60 artarak 540 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Yine bu tarihler içinde Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun da hizmete girmesiyle Azerbaycan, bölgede bir ulaşım ve lojistik ağı hâline gelmiştir (İki Sahil: 2018).

OECD verilerine göre 2021 yılında Azerbaycan Hindistan arasındaki ekonomik ilişkilerin rakamsal istatistiğine göre Hindistan'ın 2021 yılında Azerbaycan'a ihracatı 79,4 milyon dolar olmuştur. Söz konusu ihracat rakamları neticesinde Azerbaycan, Hindistan'ın ihracat yaptığı 214 ülke ve bölge içinde 142. sırada yer almıştır. Aynı dönemde Azerbaycan'dan Hindistan'a 595 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Bu rakamla Hindistan, Azerbaycan'ın dünyada ihracat yaptığı 138 ülke ve bölge arasında 8. sırada yer almıştır. Hindistan'ın Azerbaycan'a ihracatı yıllık yüzde 24,8 artarak 1995'te 252 bin dolardan 2021'de 79,4 milyon dolara yükselmiştir. Son 26 yılda Azerbaycan'ın Hindistan'a ihracatı yıllık yüzde 42,4 oranında artarak 1995'te 60,3 bin dolardan 2021'de 595 milyon dolara yükselmiştir (OECD, t.y.) Bu istatistiklerde Hindistan ve Azerbaycan oranları tam net rakamlar değildir zira Hindistan'a Azerbaycan rakamları yansıyan bu ürünlerin dışında yine birçok ihraç ettiği ürünü BAE ve

diğer üçüncü ülkeler üzerinden gerçekleştirdiği için Azerbaycan'a giren Hindistan ürünlerinin net rakamlarını söylemek güç hale gelmiştir (Freshfield Bruckhaus Deringer, 2022).

Azerbaycan Hindistan arasındaki ithalat-ihracat başlıkları incelendiğinde, Azerbaycan Hindistan'a inorganik kimyasal ürünler, jet yakıtı, optik, tıbbi görüntüleme cihazları, parfümeri ihraç etmektedir. Hindistan'ın Azerbaycan'a ihracatı ise, pirinç, cep telefonları gibi elektronik cihazlar, ilaç ve ilaç ham maddeleri ihracatı yanı sıra organik kimyasal ürünler, nükleer reaktörler için makine yapım ekipmanları, kahve, çay baharat şeklinde olmuştur. Rakamlar ve ticaret dengesi incelendiğinde de durum şöyledir: Azerbaycan, 2021 toplam ihracatının yüzde 7'sini Hindistan'a gerçekleştirmiştir. Yine aynı dönemde Azerbaycan ithalatında Hindistan'ın payı ise yüzde 1,1 olmuştur. 2022 yılında ise karşılıklı ticarete yüzde 155'lik artış sağlanmıştır ve iki taraflı ticaret toplamda 1.882 milyar dolar olmuştur. Bununla birlikte Hindistan Azerbaycan'ın 5. büyük ticaret ortağı haline gelmiştir (Azeri Forum; 2021; Stat gov.az: 2022; Medenniyet.Az: 2023; Embassy Baku).

Azerbaycan-Hindistan ikili ticaretinde dış ticaret dengesi, Azerbaycan'dan Hindistan'a yapılan petrol ve doğal gaz ihracatı sebebiyle Azerbaycan lehine bir durum teşkil etmiştir. Konuya ilişkin 2022 yılı petrol ihraç rakamları şöyle: 2022 yılı Ocak ile Ağustos ayları arasında Azerbaycan'ın petrol ihraç ettiği ülkeler sıralamasında Hindistan 3. sırada yer almıştır. Ocak-Ağustos döneminde bu ülkeye 1 milyar 341 milyon 651 bin 250 değerinde petrol ihraç etmiştir (Oxu.Az: 2022).

Azerbaycan ile Hindistan ekonomik münasebetlerine dair bir diğer başlık ise özellikle Ateşgâh Tapınağı'nı ziyaret hususunda da altı çizildiği gibi turizmdir. Bu alanın iki ülke açısından her geçen gün geliştiği görülmüştür. Ateşgâh'a gelen turistin sayısının artışı Hindistan'ın farklı isimlerini Azerbaycan'a çekmiştir. Örneğin Hindistanlı şarkıcı Pranav Singhal'ın 2017 yılında "Bitter Sweet Love" adlı şarkısının klibinin çekimlerinin çoğu Bakü'de gerçekleşmiştir. Klip 1 milyondan fazla izlenmiştir. Bu etkilerin arttığı turizm sektöründe özellikle Azerbaycan turizm bürokrasisi harekete geçerek 18-19 Kasım 2019 tarihlerinde Azerbaycan Devlet Turizm Bürosu tarafından Hindistan, BAE, Çin'den tur operatörleriyle, yerel turizm firmaları arasında tanışma toplantıları düzenlenmiştir (Telgraf com, 2017; Tourism gov.az: 2019). Özellikle turizm sektöründe artan ilişkiler iki ülke arasındaki ekonomik ölçeklere yansımıştır. Buna göre Azerbaycan'a 2022 yılında Hindistan'dan gelen turist sayısı 3.2 kat artmıştır (Modern Az:2023b).

Azerbaycan-Hindistan Eğitim İlişkileri

Azerbaycan ile Hindistan arasında akademik anlamda da iş birliği söz konusudur. Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi'nin (CIRC) organize ettiği ve uluslararası öğrencilerin Hindistan'ın tanınmış yükseköğrenim kurumlarının birinde öğrenim görmesi için oluşturulan burs programının alım yaptığı ülkelerden biri de Azerbaycan'dır. Bu burs ise genelde Azerbaycan Diller Üniversitesi üzerinden verilmiştir. Yine Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde 2010 yılının Ekim ayında Hintçe Dil ve Kültür Merkezi açılmıştır. Hindistan'ın Azerbaycan'daki Büyükelçiliği iş birliğiyle açılan merkezin amacı Hint dili ve kültürünü öğretmek, Hint kültür-tarih-din vb konularda bilgiler vermek ve bu yönde yapılacak araştırmalar vesilesiyle iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmektir. Hindistan'ın Azerbaycan'daki kamu diplomasisi uygulamalarından birine dönüşen bu kurumda Hindistan'ın Büyükelçisi'nin katılımıyla (Hindistan Cumhuriyet Bayramı vb.) kutlamalar yapılmıştır (Adu, Edu.Az, t.y.).

Azerbaycan ve Hindistan'daki farklı eğitim kurumları arasında da iş birlikleri mevcuttur. Bu anlamda bir örnek olarak 2019 yılında ANAS Nizami Gencevi Enstitüsü Asya Edebi İlişkiler Bölümünde, Hindistan Cevahirlal Nehru Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Kous Mashikur Khan ile görüşme yapılarak iki ülke üniversiteleri arasında öğrenci değişiminde kolaylık sağlanması konusunda mutabık kalınmıştır. Ayrıca bu görüşmede Azerbaycan ve Hindistan'da, iki ülke üzerine yapılan akademik düzeydeki araştırmaların arttığı kaydedilmiştir (Azertac: 2019).

Azerbaycan-Hindistan Kültürel İlişkileri

Azerbaycan'ın Hindistan'la olan kültürel ilişkileri çok eskiye dayanmakla birlikte kesin veriler eşliğinde ortaya konabilecek en önemli kültürel bağ Bakü'de bulunan ve Hindistanlı ustalarca yapılan Ateşgâh'dır. Ateşgâh Tapınağı'nı Hindistan'dan gelen Zerdüşt inancına mensup ustaların yaptığı bilinmektedir. Bu yapı Azerbaycan- Hindistan arasındaki en kültürel bağlardan biri olarak gösterilirken, yapının Hindistan ile olan bağının kanıtlarından biri de tapınakla bir arada kullanılan kompleks olan

kervansarayda bulunan 1713 yılına ait Sanskritçe levhalardır. İlk inşasından itibaren Farslar, Zerdüşter ve tacirlerinin uğrak yeri olan Ateşgâh günümüzde de Azerbaycan-Hindistan kültürel bağlarının en somut ve en eski örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Yine burada tapınakta ateşe tapanlar ve Zerdüşter tarafından yerleştirilen, Hint, Farsça, Sanskritçe ve diğer dillerde yazılmış taş yazıtlar, Hint tanrıalarının adlarının yanı sıra odaların kim tarafından hangi yıl inşa edildiği gösterilmiştir (Azərbaycan Qazəti,2016:11). Bir kültür sanat ülkesi olan ve “sazın, tarın, petrolün ülkesi” olarak tanımlanan Azerbaycan’ın, Sovyetler döneminde bile bu kültür sanat ülkesi oluşundan ötürü diğer Sovyet ülkelerine nazaran daha çok dışarıya açılabilirdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda günümüzde Azerbaycan müziğinin halen en büyük isimlerinden biri olarak gösterilen ünlü müzik adamı tenor Reşhid Behbudov’un yurt dışında tanındığı hatta 1950’li yılların ünlü Bollywood film yıldızı Raj Kapoor’un yakın arkadaşı olduğu bilinmektedir. Sovyet döneminin demir perdesini Azerbaycan sanat ile aşarak 1956 yılında Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de “Hint film festivali” düzenlenmiş, bu festivale ünlü Hintli Aktör Raj Kapoor ve yine dönemin ünlü Hintli Aktrisi Nargis Dutt davet edilmiş. Kapoor ve Dutt bu davete icabet ederek, 3 Kasım 1956 tarihinde Bakü’ye gelmişlerdir. Onları karşılayanlar arasında Raj Kapoor’un yakın dostu Reşhid Behbudov’da bulunmuş ve ziyaretleri boyunca gelen misafirlere mihmandarlık yapmıştır. Bu ziyarette Kapoor, Dutt ve gelen Hint heyeti, Bakü’de bulunan Nizami Sinemasında sevenleriyle buluşmuştur. Bu görüntüler ve ziyarete ilişkin haberler Raj Kapoor’un ölüm ve doğum günü gibi özel günlerde Azerbaycan medyasında yer almayı halen sürdürmektedir. Ayrıca Azerbaycan’da da bütün dünyada olduğu gibi yeni Bollywood sinemasının yanı sıra Raj Kapoor, Amitabh Bachhan, Mithun Chakraborty, Hema Malini vb.’nin eski filmleri de dâhil olmak üzere periyodik olarak Hint filmleri gösterilmektedir (Aztv, 2023).

Hint sinemasıyla birlikte bütün dünyada ünlenmiş olan bir başka sanat ise Hint müziğidir. Azerbaycan da yetiştirdiği müzik insanlarının yanı sıra kadim müzik kültürünün dünyada beşiklerinden biri olmasıyla Hindistan ile 1950’li yıllar itibarıyla etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşimde en büyük rolü Azerbaycan’da Hint müziklerini popüler hale getiren Reşhid Behbudov ve Hint müziğini özel olarak 1950’li yıllar itibarıyla icra etmeye başlayan sanatçı Elmira Rahimova oynamıştır. Elmira Rahimova küçük yaşlardan itibaren Hint müziğine merak salmıştır. Hint müziğine olan ilgisi Hindistan ilk Başbakanı Cevahirlal Nehru tarafından fark edilen Rahimova, 1957 yılında Hindistan’a davet edilmiştir. Bu davet üzerine Hindistan’a giden Rahimova burada klasik Hint dans ve müziği konusunda uzmanlaşmıştır. Rahimova’nın Hindistan anılarına göre Başbakan Nehru’nun davetlerde şarkı söylemesi için Rahimova’yı sık sık çağırdığı ve Nehru’nun Azerbaycan Türk müziklerini dinlemeyi sevdiğini anlatmıştır. Rahimova, Başbakan Nehru’nun ona “Miradi” yani sanat tanrıçası adını verdiğini söylemiştir (Azərbaycan Qadını Ensiklopediyası, 2002: 331). Rahimova, Hindistan’da bulunduğu yıllarda çok meşhur olmuş yine anlattığına göre dönemin Hindistan Cumhurbaşkanı’nın oğlundan evlilik teklifi almış ancak orada sadece eğitim almak için bulunduğunu ifade ederek bunu reddetmiştir. Rahimova yine Sovyetlerin iktidarı boyunca hep Hindistan ile ilişkili olmayı sürdürmüştür. Buna göre 1982 yılında Hindistan’da düzenlenen müzik festivalinde ödül kazanmıştır (Axsam.az,2021). Azerbaycan Türkleri tarafından 7. Yüzyıldaki Medya Şahlığı döneminde bulunup icra edilmeye başlanan Muğam müziği bugün dünyanın birçok yerinde icra edilmektedir. Azerbaycan bu konuda uluslararası birçok festival düzenlemiştir. Hindistan’da bu müzik Raca Müziği olarak adlandırılmaktadır. 14-21 Mart 2011 tarihleri arasında Azerbaycan’da düzenlenen İkinci Uluslararası Muğam Festivali’ne Hindistan’ın Kalküta şehrinden Raca Müziği sanatçısı Indrani Mukherjee de davet edilmiştir. Mukherjee, Azerbaycan ikinci Uluslararası Muğam Festivali’nde sahne almıştır. 2011 yılının Haziran ayında Azerbaycan’da düzenlenen İpekyolu Festivali’ne geleneksel Hint çalgısı olan Sarod sanatçıları Aman ve Ali Khan da davet edilmiştir (Times of India, 2011). Azerbaycan’ın bu alanda düzenlediği organizasyonlarından biri olan Uluslararası İpek Yolu Festivali bütün Asya ülkeleri ile Azerbaycan’ın etkileşim içine girmesini sağlayan bir etkinliktir. Hindistan’da uluslararası birçok kültürel ve sanatsal organizasyonlar düzenlemesinin yanı sıra ülkedeki sanatçıların yurt dışındaki uluslararası organizasyonlara katılması için mali diplomatik destek programı da uygulanmaktadır. Hindistan Dışişleri Bakanlığının “Teknik ve Ekonomik İş birliği (ITEC) programı kapsamında Hindistan Dışişleri Bakanlığı 2014 yılında Azerbaycan’ın Şeki şehrinde düzenlenen “İpek Yolu- 5. Şeki Uluslararası Müzik Festivali’ne Yeni Delhi’den 20 üyeli müzik ve dans topluluğu Natak Akademinin katılımına mali ve diplomatik destek sağlamıştır (Natak Akademi, t.y.).

Azerbaycan ile Hindistan arasında tarihe dayanan önemli ilmi ve edebî bağlantılar da mevcuttur. Buna örnek olarak Nizami Gencevi ve Hüsrev Dehlevi ilişkisi gösterilmektedir. Azerbaycan'ın en büyük şairlerinden biri olan ve 12. Yüzyılda yaşayan Nizami Gencevi, Hindistan'da 13. Yüzyılda yaşayan Türk asıllı şair Hüsrev Dehlevi'yi sanatsal yönden etkilemiş ve Dehlevi, Gencevi ile aynı tarz da yazdığı eserlerinde yine Gencevi'nin yazdıklarına cevaplar vermiştir (Togçiyeva, 2010: 147-151).

Azerbaycan-Hindistan Uluslararası Hukuk Anlaşmaları

Azerbaycan ile Hindistan arasında uluslararası hukuk alanında da iş birliği gelişmektedir. 4 Nisan 2013 tarihinde Azerbaycan ile Hindistan arasında hukuk ve ticaret davalarında hukuki-adli yardım anlaşması imzalanmıştır. Aynı tarihte yine Azerbaycan ile Hindistan arasında suçluların iadesine ilişkin anlaşma yapılmıştır. Bunlarla birlikte ceza davalarında karşılıklı adli yardımlaşma anlaşması imzalanmıştır. Taraf ülkeler yargı ve adli makamları arasında ilişkilerini güçlendireceklerini, suçla mücadele, hukuki yardım, ayrıca suçluların iadesi alanında karşılıklı adımları teşvik edeceklerini kaydetmişlerdir (Jlc. gov. az: 2013). Bu konuda iş birliğini geliştiren iki ülke, son olarak Hindistan'da bir şarkıcıyı öldürtmeye azmettirmekle suçlanan Sachin Bisnoi adlı şahsın Azerbaycan'da yakalanmasının ardından Hindistan'a geri iadesini sağlamıştır. Bishnoi, Birleşik Arap Emirliklerinden geldiği Azerbaycan'da 2022 yılında Sırbistan'a kaçmak isterken, Azerbaycan makamlarınca yakalanmış, Azerbaycan ve Hindistan arasındaki adli işlemlerin ardından 1 Ağustos 2023 tarihinde Hindistan'a iade edilmiştir (Times of India, 2023).

Sonuç

Uluslararası siyaseti meşgul eden iki büyük mesele “Karabağ ve Keşmir” konularının aktörleri olan Azerbaycan ve Hindistan'ın bu meselelerinin, uzun sürmüş olması diğer ülkelerinde bu büyük sorunlar konusunda kendi bakış açısını belirlemesine yol açmıştır. Azerbaycan, Hindistan'ın Keşmir problemi konusunda açıktan ve her alanda Pakistan'ın yanında yer alırken, Hindistan ise “Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini” açıklamalarında ifade etse de BM Genel Kurulunda Ermenistan'ın tezlerini desteklemiştir. Azerbaycan'ın 2023 yılındaki Hankendi ve 44 Günlük Vatan Muharebesinden sonra işgal altında kalmış diğer topraklarını tamamen kurtarmasına kadar, bölgede Ermenistan'ın sık sık ateşkes ihlalleri yaşanmaktaydı. Bu da Azerbaycan'ı Ermenistan ile her an bir çatışma riski içinde tutmaktaydı. Nihai barış ortamının sağlanamamış olması Ermenistan'a olası silah satışlarının da Azerbaycan'a karşı kullanması ihtimali sebebiyle, Ermenistan'a yapılan her türlü imkân geliştirici satış ve mali desteğin onu cesaretlendireceğini de düşünmektedir. Azerbaycan bu düşüncesinin bir devamı olarak Ermenistan ile bu yönde ilişki geliştirenlere durumu anlatarak buna son vermesini istemektedir. Fakat silah satışlarının gerek hacmi gerekse Azerbaycan'ın Pakistan'a bakış açısı sebebiyle Hindistan, bu konuda geri adım atmamış hatta Ermenistan'a silah satışlarını daha da arttırmıştır.

Hindistan'ın Ermenistan'a bu bakış açısı nedeniyle Azerbaycan-Hindistan ikili ilişkileri alt düzeyde gerçekleşmektedir. Azerbaycan ve Hindistan arasındaki ziyaretler bürokratlar düzeyinde gerçekleşirken, iki ülkenin liderlerinin Azerbaycan ve Hindistan'ın üye olduğu ortak uluslararası kuruluşların toplantılarında zaman zaman aynı ortamda bulunduğu görülmektedir. Ancak iki ülke alt düzeyde de olsa birbirleriyle sık sık temas içindedir. Bunu iki sebebe dayandırabiliriz. Uluslararası siyasetin kurum ve teşkilatlar eliyle yapıldığı hallerde dünyadaki hiçbir devletin bir devletle diplomatik ilişkileri tamamen kesik değilse, görüşme ihtimali olmayışından bir diğeri ise küresel ekonominin dünyadaki bütün ülkeleri zorunlu olarak ilişki içinde tutmasındandır. Bugün Hindistan, dünyanın en büyük tüketim hacmine sahip toplumdur. Ayrıca Hindistan'ın enerji kaynakları açısından zengin bir ülke olmayışından ötürü petrol ve doğalgaz konusunda özellikle net ithalatçı konumundadır. Çalışmamızda da görüldüğü gibi Azerbaycan ile Hindistan'ın ilişkileri, ekonomik ve kültürel boyutta daha çok şekillenmektedir. Azerbaycan ve Hindistan arasında ekonomi alanında ve enerji alt başlığında sıklaşan bir temasın olduğu görülmüştür. Bu temaslar neticesinde hâlihazırda Hindistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ortaklığı ve Azerbaycan'dan aldığı ham petrol ile Azerbaycan'ın sekizinci en büyük dış ticaret ortağı olması sebebiyle de Azerbaycan'dan Hindistan'a yapılan üst düzey ziyaretlerin ekonomi ve enerji bakanları düzeyinde çok sık gerçekleştiği görülmüştür. Bu bağlamda her iki ülkenin de siyasi ve dış politik bakış açılarını, ekonomi alanına taşımadığı anlaşılmıştır. Bunda ekonomiye pragmatist yaklaşımlarının payı olmasının yanı sıra, Azerbaycan'ın bir pazar olarak Hindistan'a ihtiyaç duyması ve Hindistan'ın petrol-doğal gaz konusunda Azerbaycan'a ihtiyacının olmasının da payı

büyüktür. Ayrıca her ne kadar bugün politik yönden ayrı düşmüş olsalar da iki ülkenin kültürel boyuttaki ilişkilerinin geçmişe dayandığı görülmektedir. Bugün Bollywood ve Hint müziği Hindistan'ın yumuşak gücü konumundadır. Öte yandan Azerbaycan'ın da müzik ve edebiyatı bu durumdadır. Bununla alakalı olarak Azerbaycan ve Hindistan, yumuşak güç politikalarını birbirleriyle olan ikili ilişkilerine yansıtmıştır.

Dünyada değişen siyasi ve ekonomik durumlar iki ülkenin var olan söz konusu ilişkilerini temel alarak, mevcut ilişkilerini daha da ileriye taşımaları gerektirmektedir. Bunların ne olduğuna baktığımızda 2022 yılından beri süren Rusya-Ukrayna savaşı, dünya siyasetinde enerji güvenliği ve enerjinin çeşitlendirilmesi konularını mühim hale getirmiştir. Bunun yanı sıra SSCB döneminden bu yana, Hindistan'ın en büyük silah tedarikçisi Rusya'dır. Hindistan, S-400 satışı konusunda ABD'nin yaptırımlarına maruz kalmamış olsa da ABD'nin Avrupalı ve diğer müttefiklerine Rusya ile enerji dahil ilişkilerini sınırlandırılması baskısıyla karşı karşıyadır. Ayrıca yaşanan Rusya-Ukrayna savaşı enerji alımı konusunda, ülkelerin ithalatçıları da mevcut enerji kaynaklarını da çeşitlendirmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İşte yaşanan bu gelişmeler Azerbaycan'ı özellikle Avrupa'ya gaz tedariki konusunda kritik hale getirmiştir. Azerbaycan, Haydar Aliyev zamanından beri uyguladığı enerji kartını dış politik gücünü artırma aracı olarak kullanma politikasını, Rusya-Ukrayna savaşında da kullanarak ülkenin stratejik gücünü geliştirmiştir. Avrupa ülkeleri enerji ithalatını çeşitlendirme politikalarının yanı sıra enerji güvenliğinin tam sağlandığını bildikleri Azerbaycan'a yönelmişlerdir. Bu bağlamda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in açıklamasına göre 2021 yılında Avrupa'ya sağlanan 8 milyar metreküp doğalgazın, 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla 12 milyar metreküpe çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan'ın dünyadaki gaz tedarikçisi konumu sebebiyle ve ABD'nin müttefiklerine uyguladığı Rusya'dan enerji ithalatını bitirme baskısı sonrasında Hindistan'ın enerji ithalatındaki alternatif için başvuracağı ülkelerin başında da yine Azerbaycan gelmiştir. Hindistan da Rusya-Ukrayna savaşından önce başlayarak her yıl Azerbaycan'dan aldığı petrol oranını arttırmıştır. Bu baskılarla Hindistan'ın Azerbaycan'dan enerji ithalatını arttıracığı ön görülmektedir.

Azerbaycan'ın 2023 yılı itibarıyla Hankendi ve diğer 44 günlük vatan muharebesinden sonra işgal altında kalan topraklarını kurtarması, Hindistan için de artık yeni bir Azerbaycan-Ermenistan politikası geliştirmesi zamanının geldiğini göstermektedir. Azerbaycan ve Ermenistan dahi nihai barış antlaşması imzalama noktasında iken Hindistan'ın bunu fırsata dönüştürerek, Keşmir konusunda Azerbaycan'ın tutumunun değişmesini beklemeden Azerbaycan ile siyasi ilişkilerini de geliştirmesi gerekliliği doğmuştur.

Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan meselelerinin bitmesiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya karadan en kısa şekilde ulaşma imkânı sunacak Zengezur Koridoru'nun açılması halinde Hindistan'ın da bu koridoru kullanma gereksinimi doğacağı için Hindistan'ın 2023 yılı öncesindeki politikalarla Azerbaycan'a yaklaşamayacağı gerçekliği ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan bugün Kafkasya'nın en büyük ekonomisi, en istikrarlı siyasete sahip ülkesi, aynı zamanda bölgesinde en güçlü orduya sahip ülkesidir. Azerbaycan bu güç ve konumunu Ermenistan ile nihai barış antlaşması konusunda iyi niyet adımları atılması sırasında da pekiştirmiştir. COP 29 Toplantısını düzenlemesi konusunda Ermenistan'ın bile iyi niyet için Azerbaycan'a desteğini açıklamasını sağlamıştır. Azerbaycan'ın COP 29'un 2024 yılındaki toplantısını düzenlemesinin kabul edilmesiyle de ülke dış politika konusunda yeni bir kazanım daha elde etmiştir. Hindistan bu yeni doğan gerçeklik ışığında Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlardaki politikalarının karşısında yer almak yerine önce daha objektif daha sonra ise Azerbaycan'ı yeri geldiğinde destekleyerek bu ülkeyle ilişkilerini artık yeni boyuta taşımaları gerekmektedir.

Azerbaycan'ın 1991 yılındaki yeniden bağımsızlığının sağlanmasının ardından karşısındaki en önemli mesele, politik tezlerini anlatmak için kamu diplomasisi uygulamak olmuştur. Kamu diplomasisinin uygulama türlerinden biri de savunuculuk ve lobiciliktir. ABD'de gerçekleştirilen bu uygulamalarda ülkeler, kendi diaspora ve lobileri güçlü değilse ABD'deki diğer güçlü diaspora ve lobilerin gücüne ihtiyaç duymaktadır. Kendi diaspora ve lobilerinin tezlerinin karşısında yer alacak güçlü bir diaspora ve lobi görmek istememektedir. Bu bağlamda özellikle Narendra Modi Hükümetinin iktidara gelmesiyle Hindistan, dünyadaki 32 milyon kişiden oluşan Hindistan diasporasını kendi dış politikasının bir parçası hâline getirmiştir. Dünyada diaspora ve lobilerin en çok uygulamalarına şahit

olduğumuz ABD’de de bugün 4 milyondan fazla Hindistan diasporası mensubu bulunmaktadır Hindistan diasporası ABD’de “Hindu Amerikan Vakfı” adıyla lobicilik faaliyetlerini de başlatmıştır. Hindistan ile karşı karşıya gelecek bir Azerbaycan’ın, ABD ve kamuoyunda aradığı desteği bulma konusunda eli zayıflayacaktır. Ayrıca Hindistan diasporasının lobicilik faaliyeti olmadığı düşünülmemelidir. Zira Hindistan diasporası ABD siyasetinde de hayli görünür pozisyonadadır. Bunun en önemli örneğinin ABD Başkan Yardımcısı olan Kamala Harris olduğu görülebilir. Sadece ABD’de değil İngiltere’de de 2.3. nesil Hindistan kökenli isimlerin siyasette görünürlüğü hayli fazladır. Bunun en önemli örneklerini her ne kadar Hindistan geçmişi tartışmalı olsa da Rishi Sunak ve görevden alınan İngiltere İçişleri Bakanı Suella Braverman ile görmek mümkündür. Tüm bu sebepler dolayısıyla Azerbaycan’ın özellikle Karabağ’da süren 30 yıllık işgal sırasında yaşanan, Azerbaycan kültürel varlıklarına Ermenilerce uygulanan kültürel soykırımın uluslararası kamuoyuna ulaştırılmasının yanı sıra Ermenistan’ın Karabağ’a döşediği mayınlar konusunda Azerbaycan Türk’ü sivillerin hayatını kaybetmesini yine uluslararası kamuoyuna duyurulması noktasında kamu diplomasisi uygulaması gerekmektedir. Ayrıca geleneksel dış politika kavramlarının sona ermiş olmasından ötürü kamu diplomasisi, Azerbaycan’ın dış politikasının bundan sonra da başvuracağı en önemli uygulamalar içindedir. Hindistan diasporasının dünyadaki gücü dolayısıyla, Hindistan lobisinin ABD’deki gücü sebebiyle de Azerbaycan’ın mevcut alt düzey ilişkilerini Hindistan ile ileri seviyeye taşıması gerekmektedir. Azerbaycan ve Hindistan’ın sosyal-kültürel- tarihi ve ekonomik düzeyde olan ilişkilerini siyasi anlamda da sadece iki ülke arasındaki ilişkilere yoğunlaşarak geliştirmeleri çıkarları için daha doğru bir karar olacaktır. Azerbaycan’ın Hindistan ile ilişkilerini geliştirmesi, Hindistan’a özellikle enerji bağlamında kendisine yani Azerbaycan’a ihtiyacı olduğunu kabul ettirmesi halinde; Hindistan’daki Müslümanların haklarını savunma noktasında ve sık sık çatışmalar yaşayan Pakistan ve Hindistan arasında arabuluculuk rolü üstlenme imkânı doğabilir. Hindistan ve Pakistan arasında Azerbaycan’ın olası arabulucu rolü üstlenmesi yine Azerbaycan’ın dış politik gücünü arttırmasıyla sonuçlanabilir. Azerbaycan ve Hindistan ilişkileri bugün ne düzeyde olursa olsun, bunu daha ileriye taşımaları değişen uluslararası konjonktür bağlamında önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Adu. Edu. Az. “Hindi dili və mədəniyyəti mərkəzi”, <https://adu.edu.az/az/bim/Centers/TheCentreforIndianLanguageandCulture/> (e.t.: 01 Ağustos, 2023).

Akbıyık Alan, Hayrunnisa. (2003). “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”. *Bilig.* 27, 117-157.

Aliyev Heritage. (a). Heydər Əliyev Beynəlxalq Elektron Kitabxana “Hindistan Respublikasının Azərbaycanda yeni fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Rasendra Madnukar Abhuankarın etimadnaməsinin təqdim olunması mərasimində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı” (Prezident Sarayı, 9 sentyabr 1996-cı il) sənədinə tarixi arayış”, <https://lib.aliyev-heritage.org/az/2046606.html> (e.t.: 15 Temmuz, 2023).

Aliyev Heritage (b). Heydər Əliyev Beynəlxalq Elektron Kitabxana (t.y.b.). “Azerbaycan-Pakistan İlişkileri”, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/3966579.html> (e.t.: 28 Temmuz, 2023).

Anadolu Ajansı. (2023). “Ermenistan Hindistan’dan Obüs Satın Alıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-hindistandan-obus-satin-aliyor/2840411> (e.t.: 14 Temmuz, 2023).

APA, Az. (2023). “Prezident: Hindistan və Azərbaycan arasında tarixi köklərə söykənən əlaqələr mövcuddur”, <https://apa.az/az/official-news/prezident-hindistan-ve-azerbaycan-arasinda-tarixi-koklere-soykenen-elaeqeler-movcuddur-767845> (e.t.: 14 Temmuz, 2023).

Azerbaijan.Az (t.y.). “Azərbaycandan Kənarda Yaşayan Azərbaycanlıların Sayı”, <https://azerbaijan.az/related-information/207> (e.t.: 13 Aralık, 2023).

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi (2022). “Xarici Ticarət Əlaqələri Haqqında”, <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5126&lang=az> (e.t.: 03 Ağustos, 2023).

Azərbaycan Qadını Ensiklopedyası (2002). Elmira Rəhimova, Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyat Poliqrafiya Birliyi.

- Azərbaycan Qazəti. (2016). “Odlar yurdunun od saçan məbədi”, 2016.- 6 sentyabr.-11.
- Azertac. (2019). “Azərbaycan-Hindistan ədəbi əlaqələri yeni mərhələdə”, https://azertag.az/xeber/Azərbaycan_Hindistan_edebi_elaqeleri_yeni_merhelede-1281131 (e.t.: 04 Ağustos, 2023).
- Azeri Forum. (2021). “Hindistan Azərbaycanla iqtisadi əlaqələrini artırır”, <https://azerforum.com/az/hindistan-azerbaycanla-iqtisadi-elaqelerini-artirir> (e.t.: 03 Ağustos, 2023).
- Aztv. (2023). “Rac Kapurun ən məşhur vaxtlarında Bakıya səfərindən nadir kadrlar” (e.t.: 11 Aralık, 2023).
- Arslanpay, Özer Yasin. (2022). *Dış Politika Sorunları Bağlamında Azərbaycan Kamu Diplomasisinin Değerlendirilmesi*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Aydın, Barış. (2019). *AdilŞahiler Hanlığı ve Yusuf Adil (1489 -1689)*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Axşam.Az. (2021). “Prezident oğluna ərə getməyi rədd edən Elmira Rəhimova haqda - Faktlar+Fotolar”, <https://axsam.az/news/135249-prezident-ogluna-ere-getmeyi-redd-eden-elmira-rehimova-haqda-faktlarfotolar> (e.t.: 11 Aralık, 2023).
- Bıyıktay, Halis Ömer. (2021). *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Cöhce, Salim. (1997). “Gaznelilerden Önce Türk Varlığı”. *ERDEM, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*. 27 (27), 981-988.
- Çağlayan, Yegane; Çağlayan Erhan. (2019). “XV əsrdə Şərqi Anadoluda Azərbaycan Türk Amilinin Güclənməsi (Şərəf xan Bidlisinin “Şərəfnamə” Əsəri Əsasında)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 6 (5), 189-209.
- Dağlar, Mehmet. (2019). “Dekken Türk Sultanlıklarında Şiiliğin Yayılması ve Safevi Nüfuzunun Ortaya Çıkışı”. *Mavi Atlas*. 7 (1), 322-331.
- Demir, Selime. (2019). *Akkoyunlu-Osmanlı Diplomasi Sürecinde Siyasi, Dini, Sosyal ve Kültürel İlişkiler*, Hitit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Embassy of the Republic of Azerbaijan to the Republic India. “Information on Azerbaijan-India Bilateral Relations”, <https://newdelhi.mfa.gov.az/en/content/61/information-on-azerbaijan-india-bilateral-relations> (e.t.: 14 Temmuz, 2023).
- Embassy of India (t.y.). “Economic and Commercial Brief”, <https://www.indianembassybaku.gov.in/page/economic/> (e.t.: 15 Temmuz, 2023).
- Embassy Baku. (t.y.). “Bilateral Brief”, <https://www.indianembassybaku.gov.in/page/bilateral-brief/> (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- Eraşar, Hamza. (2011). *Avrupa'daki Çocuklarımız İçin Türk Tarihi*. Ankara: Yumak Yayınları.
- Erdurak, Gizem Fahriye. (2022). *Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve Çevresi*, Malatya İnönü Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Erendor, Metin. (2019). *Azərbaycan Türkleri, Ateşlerin Ülkesi Türklerin Yurdu Yapanların Tarihi*. Ankara: Kamer Yayınları.
- Europetrole. (2014). “SOCAR signs MOU with GAIL, India”, <https://www.euro-petrole.com/socar-signs-mou-with-gail-india-n-i-10457> (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- Faozi, Firoz. (2022). *Afganistan Avşarları ve Dilleri*, Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli.
- Fisher, Michael. (2022). *Babürlüler Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*. İstanbul: Kronik Yayınevi.

- Freshfield Bruckhaus Deringer. (2022). “India’s trade foray into the Middle East”, <https://riskandcompliance.freshfields.com/post/102hydh/indias-trade-foray-into-the-middle-east> (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- Galip, Mübarek; Gömeç, Saadettin. (2013). *Hindistan’da Türkler*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Heyet, Cevat. (2004). “Azerbaycan’ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 7-19.
- İnaltekin, Abdulkadir. (2013). Harput Türküleri ve Azerbaycan Muğamları, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu (23-25 Mayıs 2013) Bildiri*, Elazığ, 217-235.
- İki Sahil. (2018). “Bakıda Hindistanın Milli Bayramı Qeyd Edilib”, <https://ikisahil.az/post/50935-news-50935> (e.t.: 18 Temmuz, 2023).
- India Mea. (2015). “India-Azerbaijan Relations”, https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Azerbaijan_2015_07_03.pdf (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- India Today in (2022). “Armenia signs \$260 million deal with India for Pinaka multi-barrel rocket launchers”, <https://www.indiatoday.in/programme/india-first/video/armenia-signs-260-million-deal-with-india-for-pinaka-multi-barrel-rocket-launchers-2006506-2022-09-29> (e.t.: 17 Temmuz, 2023).
- Jlc.gov.az. (2013). “Azərbaycan ilə Hindistan arasında Beynəlxəq Hüquq Əməkdaşlığı Genişlənir.” Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurası, http://jlc.gov.az/view_index.php?id=273 (e.t.: 12 Ağustos, 2023).
- Kafkasyalı, Ali. (2010). *İran Türkleri*. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Kafkasyalı, Ali. (2011). *İran Coğrafyasında Türkler, İran Türklerini Tanıyalım*. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Kansoy, Umut. (2017). *Delhi Türk Sultanlığında Ordu (1206 -1414)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karagöz, Mürüvet. (2010). *Safevi Devletinin Kuruluş Dönemi*, Harran Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Kasım, Memetali. (2020). “Bağımsızlıkları Sonrasında Çin ve Hindistan İkili İlişkilerinin Gelişimi ve Avrasya Stratejileri”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 24 (3), 547-563.
- Kuşçu, Dudu Ayşe; Vurgun, Nagehan. (2021). “Moğol İstilas Döneminde Nefesi Balkanlar’a Ulaşan İki Türkmen Şeyhi/Babası Hacı Bektaş-i Veli ve Sarı Saltuk”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı 11, 91-103.
- Kemalov, İlyas. (2009). “Timur’un Hayali Moskova Seferi”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 6 (23), Güz, 29-39.
- Keven, Ahmet. (2015). “Şah İsmail’in Mezhebi Eğilimlerinin Anadolu ve İran Coğrafyasına Etkileri”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (3), 9-26.
- Kırca, Umut (2021). “Nadir Şah Dönemi Afşarlı Tarihinin Ana Kaynakları”. *İran ve Turan Araştırmaları Dergisi*. 4 (6), 1-15.
- Latifova, Elvira. (2014). “Kafkasya’nın Bazı Türk Toponimlerine Dair (Azerbaycan’ın Kuzeybatı Bölgesi ve Güney Dağıstan Örneğinde)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 1 (2), 72-84.
- Latifova, Elvira. (2015). “Bağımsızlık Döneminde Azerbaycan’da Türklerin Kafkasya Tarihindeki Rolü ile İlgili Yeni Kavrama Dair”. *Akademik Tarih Düşünce Dergisi*. 2 (2), 1-15.
- Latifova, Elvira. (2022). Ortak Türk Tarihinin Yazılmasında Kafkasya’dan Anadolu’ya Uzanan Türk Yer Adları Üzerine Karşılaştırmalı Çalışmaların Önemi, *Türk Tarih Kurumu Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, (2022), Ankara, 677-688.

- Medenniyyət Az. (2023). “Hindistan Azərbaycanla humanitar sahədə əlaqələrə xüsusi önəm verir”, <https://medenniyyet.az/page/news/67893/Hindistan-Azərbaycanla-humanitar-sahede-elaqelere-xususi-onem-verir.html> (e.t.: 25 Temmuz, 2023).
- Merçil, Erdoğan. (1989). *Gazneliler Devleti*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 24 (11).
- Məmmədli, Şəhla. (2011). *XVII–XVIII Əsrlərdə Azərbaycan-Hindistan Ticarət Əlaqələri*. Bakı Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi.
- Mızrak, Egemen Çağrı. (2017). “Başlangıçtan Mihiragula Döneminin Sonlarına Kadar Hindistan Hunaları”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. 6 (2), 131-147.
- Millî Az. (2023a). “İlham Əliyev: Ermənistan sülh istəyirsə onda nə üçün 100 milyonlarla dollar dəyərində silah alır”, <https://news.milli.az/politics/1123588.html> (e.t.: 13 Temmuz, 2023).
- Millî Az. (2023b). “Hind-fars əməkdaşlığı: ‘İslam’ İrani iç üzünü göstərir”, <https://news.milli.az/world/1121806.html> (e.t.: 26 Temmuz, 2023).
- Mohammad, Raz Saber Ahmed. (2022). *BRİCS-T Ülkelerinde Doğrudan ve Dolaylı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi*, Bartın Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Modern Az. (2023a). “Ermənistanla Hindistan əməkdaşlığı dərinləşdirir”, <https://modern.az/news/407630/> (e.t.: 28 Temmuz, 2023).
- Modern Az. (2023b). “Ölkəmizə gələn turistlərin sayı 50% artıb”, <https://modern.az/iqtisadiyyat/417555/azerbaycana-gelen-turistlerin-sayi-50-artib/> (e.t.: 24 Temmuz, 2023).
- Modern Az. (2023c). “Avropaya qaz ixracımız 12 milyard kubmetrə çatacaq – Prezident”, <https://modern.az/aktual/445475/avropaya-qaz-ixracimiz-12-milyard-kubmetre-chatacaq-prezident> (e.t.: 13 Aralık, 2023).
- Mustafa, Rəşad. (2018). “İslam Fətuhatı və Azərbaycan Konusu Sovyet Dönemi Azərbaycanlı Oryentalistlərin Çalışmalarında (Ziya Bünyadov və Naile Velihanlı Örneğinde)”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 2 (2), 111-128.
- Mycii. İn (2015). “Enterprise India Show at Baku, Azerbaijan 2015”, <https://cam.mycii.in/OR/EventDetailOR.html?id=E000024844> (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- Natak Akademi (t.y.). <https://www.sangeetnatak.gov.in/public/uploads/reports/164275168491444.pdf> (e.t.: 11 Aralık, 2023).
- Necefli, Tofiq. (2022). “Safevi Devletinin Hindistan’daki Müslüman Türk Sultanlıkları ile İlişkileri”. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmaları Dergisi*. 3 (1), 1-31.
- Nuriyeva, İrade. (2015). “Azərbaycan Tarixi (ən qədim zamanlardan– XXI əsrin əvvəllərinə dək).” Bakı, Mütərcim.
- OECD. (t.y.). “İndia/ Azerbaijan”, https://oec.world/en/profile/bilateral-country/ind/partner/aze?x_tr_sl=auto&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=wapp (e.t.: 12 Aralık, 2023).
- Okudan, Gülseri. (2020). *Afganistan ve Hindistan Fatihisi Sultan Gazneli Mahmud*. Adıyaman: İKSAD Yayınevi.
- Oxu, Az. (2022). “Azərbaycan ən çox hansı ölkələrə neft ixrac edib? – SİYAHİ”, <https://oxu.az/economy/645156> (e.t.: 15 Temmuz, 2023).
- Özdemir, Volkan. (2019). *Yenilenen Dünya Eskimeyen Türkiye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Paşayeva, Mehebbet. (2007). “Azərbaycan Türklerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış”. *ICANAS*. 5 (5), 2505-2516.

Press Un. Org (2022). “Despite ‘Glimmer of Hope’ in Armenia, Azerbaijan Conflict, Escalating Tensions Threaten to Derail Fragile Progress, Senior Official Tells Security Council”, <https://press.un.org/en/2022/sc15154.doc.htm> (e.t.: 02 Ağustos, 2023).

Publika. Az. (2023). “Hindistan Ermənistanına bu silahdan da göndərəcək”, <https://publika.az/news/region/483542.html> (e.t.: 13 Aralık, 2023).

Report Az. (2023a). “Hindistan İran vasitəsilə Ermənistanına silah tedarük edir”, <https://report.az/region-xeberleri/hindistan-iran-vasitesile-ermenistanina-silah-tedaruk-edir/> (e.t.: 13 Temmuz, 2023).

Report Az. (2023b). “Hindistan xarici işlər nazirinin müavini Azərbaycana gəlir”, <https://report.az/xarici-siyaset/hindistan-xarici-isler-nazirinin-muavini-bakida-seferdedir/> (e.t.: 12 Aralık, 2023).

Sadat, Shafiqula Sayed. (2017). *Nadir Şah Döneminde Afganistan*, Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Sde. Stratejik Düşünce Enstitüsü, “Keşmir Anlaşmazlığı ve Uluslararası Toplum”, <https://www.sde.org.tr/kesmir-anlasmazligi-ve-uluslararasi-toplum-bolgesel-analiz-121> (e.t.: 08 Ağustos, 2023).

Stein, Burton. (2021). *Hindistan Tarihi*. Çev., Müfit Günay. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Sinor, Denis. (2014). *Erken İç Asya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, H. Hilal. (2015). “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVII. Yüzyıl)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2 (6), 59-72.

Şahin, H. Hilal. (2018). “Tarihsel Bir Panaroma: Hint-Türk Tarihine Dair Babürlüler Dönemine Kadar”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 119, (234), 127-142.

Şahin, H. Hilal. (2018). *Madunların Kimliksel Varoluşunda Kadın İmgesi: İndira Gandhi Örneği. Kadın Çalışmalarında Güncel Konular*. Konya: Eğitim Yayınevi, 168-180.

Şahin, H. Hilal. (2019). “Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi”. *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24, 731-754.

Tarihi İnstitüsü Az. “Uzun Həsən (1423-1478)”, <http://tarixinstitutu.az/personalities/view/68> (e.t.: 21 Temmuz, 2023).

Talay, Mehmet Sedat. (2019). *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Telqraf.com. (2017). “Atəşgahda çəkilən hind klipi 1 milyon baxış yığdı – Video”, <https://teleqraf.com/news/art/372068.html> (e.t.: 06 Temmuz, 2023).

Tezcan, Mehmet. (2007). “V. Yüzyılda Ermeni-Sasani Savaşları ve Ermenilere Hun Desteği”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 14 (32), 183-202.

Times of India (2011). “Indrani to perform at International Mugam Fest”, <https://timesofindia.indiatimes.com/entertainment/hindi/music/news/Indrani-to-perform-at-International-Mugam-Fest/articleshow/7716953.cms?frmapp=yes&from=mdr> (e.t.: 11 Aralık, 2023).

Times of India (2023). “Singer’s murder: Gangster extradited from Azerbaijan”, <https://timesofindia.indiatimes.com/city/delhi/singers-murder-gangster-extradited-from-azerbaijan/articleshow/102331135.cms> (e.t.: 11 Aralık, 2023).

Toğçiyeva, Gülhumar. (2010). “Hindistan’ın Dudukuşu.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (15), 147-151.

TRT AVAZ. (2023). “Azerbaycan’dan Hindistan’a Çağrı: Ermenistan’a Silah Tedarikini Durdurun”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrazyadan/azerbaycandan-hindistan-a-cagri-ermenistanina-silah-tedarikini-durdurun/64c15465c6526c8b204cc7ce> (e.t.: 25 Temmuz, 2023).

Toğan, Velidi Zeki. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş- I*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Tourizm gov.az. (2019). “BƏƏ, Hindistan və Çin turoperatorları ilə əlaqələr genişləndirilir”, <https://tourism.gov.az/news/bee-hindistan-ve-chin-turoperatorlari-ile-elaqeler-genishlendirilir> (e.t.: 06 Temmuz, 2023).

TÜRKSAM. (2022). “BM Güvenlik Konseyi Gündeminde Laçın Koridoru Tartışması”, <https://www.turksam.org/detay-bm-guvenlik-konseyi-gundeminde-lacin-koridoru-tartismasi> (e.t.: 02 Ağustos, 2023).

Türkeş, Umay. (2012). *Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ünlü, Hayati. (2021). “Hindistan Cumhuriyetinin Orta Asya Siyaseti”, *21. Yüzyılda Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Orta Siyaseti*. Ed., Ç. Şahin; T. Düğen. Konya: Konya Eğitim Yayınevi, 193-215.

Yazıcı, Orhan. (2020). “Nadir Şah Afşar’ın Hindistan Seferi”, *Hindistan ve Türk Tarihi- Kültürü Araştırmaları-İndia and Turkish History- Culture Researches*. Ed., H. Şahin. İstanbul, 130-142.

Yeni Azərbaycan.com. (2010). “Hindistan hər zaman Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyib”, https://yeniazerbaycan.com/Musahibe_e5165_az.html (e.t.: 13 Temmuz, 2023).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİSYON ONAYI: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TELİF HAKKI VE BENZERLİK RAPORU: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışmanın benzerlik raporu alınmıştır.

BİLİMSEL VE ETİK İLKELERE UYGUNLUK: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların “Kaynaklar” başlığı altında belirtildiği beyan olunmuştur.

